

STAMPFEL-FÉLE
TUDOMÁNYOS ZSEB-KÖNYVTÁR.

— 75. —

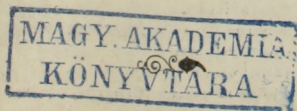
JOGBÖLCSELET.

Encycl. 0

52/60

IRTA:

DR. SOMLÓ BÓDOG.

POZSONY. 1901. BUDAPEST.

STAMPFEL KÁROLY KIADÁSA.

A Tudományos - Zsebkönyvtár jog- és államtudományi csoportjából eddig megjelent:

- 8. Római jog. I. Institutiók. Irta Dr. Bozóky Alajos.
- 9. Római jog. II. Pandekták. Irta Dr. Bozóky Alajos.
- 10. Katholikus Egyházjog. Irta Dr. Bozóky Alajos.
- 21. Nemzetközi jog. Irta Dr. Gratz Gusztáv.
- 31-34. Magyar magánjog. Irta Dr. Katona Mór.
- 39-40. Magyar büntetőjog. Irta Dr. Atzél Béla.
- 41-42. A bűnvádi perrendtartás. Irta Dr. Atzél Béla.
- 55. Magyar közigazgatási jog. Irta Dr. Falcsik Dezső.
- 56. Alkotmányi politika. Irta Dr. Gratz Gusztáv.
- 57. Magyar pénzügyi jog vázlat. Irta Dr. Bartha Béla.
- 59. Ethika. Irta Dr. Somló Bódog.
- 66. Magyar váltójog. Irta Dr. Berényi Pál.
- 74. Államsháztartás. Irta Dr. Berényi Pál.
- 75. Jogbölcsélet. Irta Somló Bódog.

Követni fogják:

Szociologia
Észjog.
Magyar közjog.
Nemzetgazdaságtan.
Pénzügytan.
Statisztika.
Protestáns Egyházjog,
Jogtörténet.
Közjog.
Polgári perrendtartás.
Kereskedelmi jog.
stb.

Tartalom.

Előszó	1
A jogbölcselet tárgya, módszere, segéd- mányai	1
A társadalomtudományi materializmus jogböl- cselete	1
1. Az emberi társadalom alapja a létért való együttes küzdelem	1
2. A társadalombölcseleti eszmék a gaz- dasági viszonyok visszaverődései	1
3. A társadalomtudományi materializmus viszonya a historizmushoz s a fatalizmushoz	1
4. A Marx-féle szocializmus	1
A történelmi materializmus kritikája	2
A jogfejlődés alaptörvénye	2
Az emberi alapjogok tana	2
1. A természetjogászok tanítása	2
2. A Spencer-féle eszményi jövő és az abból folyó alapjogok.	3
3. A Spencer-féle eszményi jövő és alap- jogok kritikája	3
A társadalmak	4
A büntetőjog	4
A nemzetközi jog	5

Előszó.

Gyakori panasz, hogy a jogbölcséleti elméletek gy álomvilágban kalandoznak, mitsem törődve z eleven élet lüktetésével, a mely viszont nem etve ügyet a jogbölcséleti spekulációkra tör magá- ak utat. E füzetke többek közt e nézet helytelen- égére is óhajtja figyelmeztetni azokat, a kik benne eresnek tájékozást a jogbölcséletre nézve és már eosztásával is rá akar mutatni, hogy a jog- ölcselet a hullámozó élet terméke s hogy elméletei issza is hatnak a különböző törekvések küzdelmeire. z magyarázza meg, hogy korunk leghatalmasabb zociális áramlatának és ez áramlat jogbölcséleti lapjának ismertetése került a füzet élére s hogy sak annak kritikája vezet át a jogbölcsélet alap- maihoz, a melyek e kapcsolatban bizonyára nagyobb deklódésre számíthatnak a laikus közönségnél.

Részben ugyanezen szempont, részben a szélesebb örű tájékoztatás célja kívánta meg, hogy a füzetke e csak egy elméletet tükröztessen vissza, hanem yujtson tájékozást korunk jogbölcséletének legki- nelkedőbb alkotásairól. Ezek: a Spencer-féle indi- dualizmus, a történelmi materializmus, a Pikler- le jogbölcsélet, és az olasz kriminológusok főbb nai.

A régi és ma már teljesen elavultaknak tekint- ető észjogi iskolák ismertetése kevésbbé volt ákséges. E tekintetben elegendő lesz e helyen, nyi, a mennyi az emberi jogok tanából és annak itikájából ki tűnik.

A jogbölcselet tárgya, módszere, segéd-tudományai.

A jogbölcselet az a tudomány, a mely a jog keletkezésének, fejlődésének és az emberi élet egyéb nyilvánulásaival való összefüggésének végső törvényeit kutatja. A jogbölcselet része egyfelől a szociológiának, a mely a társadalmi élet törvényeit kutatja s másfelől az etikának, a mely a helyes cselekvés végső elveit kutatja. A jog a társadalmi élet egyik legfontosabb produktuma. A jog és állam keletkezésének és fejlődésének kérdései nem választhatók külön a társadalom keletkezésétől és fejlődésétől, a jogi élet alaptörvényei lényegesen összefüggnek s jelentékeny részben azonosak a társadalmi jelenségek törvényeivel egyáltalában. A jogot tehát nem szabad a társadalomról szóló tudománytól egészen külön választani. Másfelől a helyes jogelvek megállapítása csak egy része a helyes cselekvés megállapításának és így része az erkölcstannak is. A jogról szóló tudomány, a jogbölcselet ujabban igen ritkán is szokott külön tárgyalatni, hanem tanainak egy részével az általános szociológiai fejtegetésekben, más részével pedig az erkölcstanokban találkozunk. A különálló jogbölcselet főként német hagyomány és Pufendorf Sámuel óta mint egyetemi tantárgy fejlődött ki. Ez az önálló jogbölcselet azonban a modern Németországban is alig talál művelőkre és ott is a társadalombölcselet és az erkölcsbölcselet osztoztak meg hagyatékán.

Magyarországon az egyetemek tanterve tartja fenn a jogbölcseletnek mint külön tudománynak önállóságát. Honi viszonyaink között ugyanis az egyetemi tanterv lényeges befolyással van a tudományok művelésére. Tudósaink igen nagy részben kénytelenek a tudományoknak egyetemi tantárgyak szerinti felosztásához alkalmazkodni. Minthogy pedig egyetemeink a jogbölcseletet mint fontos tantárgyat

fenntartották, ellenben a társadalomról szóló tudományt, a szociológiát még nem bocsátották be falai közé, ennél fogva nálunk a szociológia nem szívhatta fel a jogbölcseletet, hanem éppen ellenkező változás állott be: a szociológia vonul nálunk a jogbölcselet védvára mögé; a jogbölcseleti kutatások szélesednek ki, a menüire ez lehetséges, társadalombölcseletieké.

A jogbölcseletnek a büntetőjoggal foglalkozó része ujabban igen nagy fejlődést mutat, nagy gyakorlati jelentőségre is szert tett és főként Olaszországban kriminológia címen önálló tudománytárggyá vált különült.

Minthogy a jog végső elemzésben emberi cselekvés eredménye, a jogbölcselet legáltalánosabb törvényeinek azonosoknak kell lenniök az emberi cselekvés általános törvényeivel; ezeket az emberi akkor is megtartja, a mikor jogot alkot.

A jogbölcseletnek tehát a lélektannak és az élettannak alapvető tanaiból kell kiindulnia, ha a reális alapon akar nyugodni. A jog az emberi szervezetnek egy produktuma a létért való küzdelemben és csak ha ezen küzdelem általános törvényeit és a szervezet működésének alapelveit ismerjük, jelölhetjük ki a jogi jelenségeknek az őket megillető helyet. Ha ezt a természetes összefüggést elhanyagoljuk és a jogot mint valami magára álló és egészen különleges jelenséget teszszük elvont spekulációk tárgyává, akkor elváltuk azokat a szálakat, a melyek ezt a tudományt az élő valósággal kötik össze és akkor az önkényes következtetések egy olyan élettelen és értéktelen rendszerévé sorvasztjuk, a milyenek e tudomány történelmében hasonló okok folytán oly felette gyakoriak.

Minden jogbölcselet kiindulópontjául tehát mindenekelőtt az élettani és lélektani alapokat kellene lerakni. Elő kellene tehát adni az emberi cselekvésnek s általában az emberi szervezetnek azon általános törvényeit, a melyek a jog szempontjából különös fontossággal bírnak. Így tisztázni kellene a természetes kiválasztás jelentőségét, az átöröklés főbb törvényeit, az akaratszabadság kérdését, egyrészt az ösztönöknek és hajlamoknak, másrészt az értelemnek, a belátásnak szerepét az emberi cselekvésnél, a megszokásnak jelentőségét sat., sat.

Csakis akkor, ha ezen kérdésekben állást foglaltunk, foghatunk a jog tudományos értelemben vett törvényeinek megállapításához, mert a jogra nézve különböző eredményekre kell jutnunk a szerint, a mint ezen kérdésekre különböző feleletet adunk. A szabad akarat tanából egészen más jogbölcseleti elvek folynak, mint a determinizmus tanából; egészen más lesz felfogásunk a jogról, ha a jogot ösztönökre, érzelmekre vesszük vissza és ismét egészen más, ha a belátásban, az értelem működésében ismerjük fel végső forrását, s. i. t. (A jelen füzetkében a jogbölcseletnek ezt az expozícióját természetesen meg sem kísérelhetjük, mert még a jogbölcseleti folyományoknak is csak éppen legfontosabbjairól szólhatunk benne.)

Minden jogbölcseleti kérdésre adandó feleletünk ezen általános élettani és lélektani kérdésekben elfoglalt álláspontunktól függ, de a jogbölcselet legtöbb problémáját azért ez az általános élettani és lélektani állásfoglalás még nem oldhatja meg. A jogbölcselet legtöbb kérdése ezen általános kérdésekhez képest különös probléma. Ezen kérdések megoldása szempontjából az alkalmazott élettani és lélektani igazságok csak az az alap, a melyen tovább kell építeni, de ezen az alapon most már csak a jogra nézve fennálló összes speciális viszonyok tekintetbe vételével építhetünk tovább.

Ezért kutatnunk kell a jogi intézmények történelmét, vagyis kutatnunk kell, hogy az emberi cselekvés általános elvei micsoda eredményeket hoztak létre a jog terén a fejlődés folyamán létezett különböző konkrét körülmények között. Miképen hatottak a különböző feltételek és viszonyok, amelyek között az ember élt. A jogbölcseletnek tehát az élettani és lélektan mellett további segédtudományai a jogtörténelem és a néprajzi jogtudomány. Ez utóbbi a fejlődésnek kezdetleges fokán álló vagy pedig az európai művelődési körtől távolabb eső népek jogi intézményeivel foglalkozik s nagyban hozzájárult a régi társadalomtannak szűk, pusztán az indogermán gondolkörűt átölelő látóhatárának kiszélesítéséhez.

Csak ezen az élettani-lélektani-történelmi-néprajzi alapon sikerülhet a jogbölcseletnek áthidalni e két kérdést, hogy mi történik? s hogy minek kelljen történnie? Csak ezen az úton léphet a célok

világába a nélkül, hogy az ok birodalmát elhagyni kénytelen volna. Az élettani, lélektani és történelmi kutatások megadják azt a célfogalmat, a melyre a jogbölcséletnek szüksége van. Magából az emberi szervezetből, annak normális működéséből, az emberi cselekvés tényleges irányából kell ellesnünk a cselekvés célját. A cselekvés tényleges, kényszerű irányából kell ellesnünk — egészen az orvos módjára — hogy mi az egészséges és mi a beteges, az emberi szervezetből kiindulva kell a magasabb és komplikáltabb cselekvésekre és ezek közt a jogalkotásra vonatkozólag is megállapítanunk a megvalósítandó célokat és az elérésükre szolgáló eszközöket.

A társadalomtudományi materializmus jogbölcsélete.)*

1. Az emberi társadalom alapja a létért való együttes küzdelem.

Korunk legjelentékenyebb reformtörekvései annak a jogbölcséleti elméletnek képezik gyakorlati alkalmazását, a mely társadalomtudományi vagy történelmi materializmus néven ismeretes.

A társadalomtudományi materializmus alapelve, hogy az ember társadalmi ösztönökkel bíró élő lény, a mely társas hajlamainak enged, hogy a természet erőivel a létért folytatott küzdelmében jobban helyt állhasson. Mindennemű emberi társadalom alapvető ténye a termelés, vagyis a létfenntartáshoz szükséges eszközök, a hasznos javak összehangzatos létrehozása. Az egyesülés módja, a társadalom rendje ennél fogva a mindenkor i társadalom gazdasági termelés módjától függ, vagyis attól a különös módtól, a mely szerint életük fenntartására együtt működnek.

*) A társadalomtudományi vagy történelmi materializmusnak megalapítója Marx Károly, a ki maga ugyan sehol sem adja ezen tan rendszeres összefoglalását, hanem a kinek elszórt fejtegetéseiből követői állították azt össze. Mi a következőkben e tannak és az ebből folyó gyakorlati törekvéseknek ismertetését Stammler Rudolf „Wirtschaft und Recht nach der materialistischen Geschichtsauffassung (Leipzig, 1896.) című kitünő munkája nyomán adjuk.

Egy népnek joga, mint az együttélés és együtt működés szabálya, nem egyéb, mint egyik eszköz a többiek közül a létért való küzdelemben, a melyben egyetértően kell eljárni. Ezért a jog a társasgazdasággal szemben csak valami másodlagos. A társadalmi gazdaság a meghatározó, az iránytadó, a gazdaság az, a mi a társas életben igazán reális, ami annak lényegét teszi; a jogi rend pedig mindenkor a gazdasági viszonyok sajátlagosságaitól függ.

Ha tehát az emberek egy bizonyos körének társas gazdaságában lényeges változások mennek végbe, akkor azok a fennálló jogrendnek megfelelő megváltozását is szükségessé teszik. A gazdaság jelentékeny megváltozása mindig jogi reformot von maga után. Minthogy pedig a jog csak járulékos eszköz a közösen folytatott létért való küzdelemben, minthogy nincsen semmi más célja, mint a gazdasági viszonyok szabályozása, ennél fogva a jog csak egy bizonyos meghatározott megváltoztatása csak úgy érthető meg, ha azt mint a társadalmi gazdaság olyatén megváltozásának következményét fogjuk fel, a mely ezt a jogi változást maga után vonja.

A társadalomtudományi materializmus szerint tehát ilyen formán a társadalmi gazdaságnak átalakulásából a jogi formának közelebből bekövetkezendő hasonló átalakulásaira lehet következtetni és viszont a jogrendnek minden átalakulásából, a melyet a történelem folyamán tapasztalunk, biztos következtetést vonhatunk a társadalmi gazdálkodásnak megelőzőleg végbe ment átalakulásaira.

Igy jut el a társadalomtudományi materializmus az emberiség társadalmi életének törvényszerűségéhez, a melynél folyvást a fejlődéstörténelmi szempontot tartja szem előtt. A társadalmak gazdasági lapjait sohasem szabad szilárd és merev állapotoként felfognunk, azok folytonos változásban vannak. Az éghajlat, talajviszonyok és valamely országnak egyéb természeti tulajdonságai csak a termelő és fogyasztó gazdaság ténye révén jönnek a jogalkotás szempontjából tekintetbe. A társadalmi gazdaság fejlődése a természettudományi módszer segítségével megállapítható. Ennek a törvényszerű fejlődés-teretnek megállapítása a legelső és alapvető társadalomtudományi feladat. Ennek alapján lehet ezután a jogviszonyok változásait felismerni.

Mindez annyiban a jövőre vonatkozólag is lehetőséges, a mennyiben a gazdasági tünemények fejlődésére vonatkozólag is némi biztonsággal törvényszerűséget tudunk megállapítani. A mennyire a társas fejlődésnek ilyen irányzatai előreléphetők, oly mértékben a jogviszonyok megváltozásai is előre jelezhetők még akkor is, ha annak szüksége a jelenben még nem áll fenn teljes mértékében. Mert a gazdasági tünemények kialakulása ellentéteket létesít ezek és a fennálló gazdasági rend között. Ezek az ellentétek megoldást követelnek és a társadalmi élet általános törvénye szerinti a megváltozott gazdaságnak megfelelő jogi változtatásokat tesznek szükségessé.

Az emberek társadalmi életének törvényszerűsége a társadalomtudományi materializmus szerint tehát nem egyéb mint a gazdasági tünemények törvényszerűsége. Ezek a gazdasági tünemények, melyek a társadalmi gazdaság fogalmában egyesülnek, természettudományi törvényszerűséget követnek. A gazdasági tünemények fejlődésmenete hasonlatos minden más természeti tüneményéhez. A gazdasági viszonyok törvényszerű fejlődése felett panaszkodhatunk, de azokat feltartóztatni vagy megmászítani túlmegy az emberi tudás határain. Csak meg nem értett elemi hatalmak azok — akár a természetből akár a társas életről legyen szó — a melyek romlását és pusztulást okoznak. Ha megismerjük törvényszerűségüket, akkor ki tudunk térni sok minden káros alakulat elől, sőt egy bizonyos mértékig uralkodni is tudunk a gazdasági tünemények fejlődésében érvényesülő vak hatalmak felett. Persze, ha a gazdasági tünemények törvényszerű fejlődésmenetének útját akarjuk állani, akkor az kiméletlenül szétmorzsol bennünket; ha azonban felismerjük a társadalomgazdaság megmászíthatatlan fejlődéstörténelmi menetét, akkor előmozdítólag, segítőleg, szóval hasznosan közreműködhetünk.

Ez a közreműködés azonban legfőként a jogszervezés segítségével történhetik. A jog tehát szükségyszerűleg hűbéri viszonyban áll a gazdasággal szemben, a jogalkotásnak egy természeti törvény értelmében szükségképpen a gazdasági fejlődésmentes parancsai szerint kell igazodnia.

Minden társas alakulatnak meg van a maga joga. Megmászhatatlan szükségyszerűség, hogy egy adott jogi rend egy ellenkező társadalmi gazdaság által megsemmisítették és hogy a gazdasági fejlődésnek egy meghatározott irányzata egy bizonyos új jogot hoz létre, mert hiszen a jog nem egyéb, mint emberi kísérlet a társadalmi termelés zabolátlan erőinek irányítására és vezetésére.

2. A társadalombölcseleti eszmék a gazdasági viszonyok visszaverődései.

A materialisztikus történelmi felfogás tudatosan ellentétbe helyezkedik az emberi történelem eszmei felfogásával vagyis azzal a felfogással, a mely szerint az eszmék önállóan keletkeznek és hatnak. A materialisztikus történelmi felfogás korántsem tagadja az ideális célok fellépését az emberek képzeleiben és törekvéseiben s nem tagadja, hogy a jogi változtatásokat az igazság nevében követelik és hogy örökölt intézményeket jóknak és rosszaknak szoktunk mondani, azonban tagadja, hogy az emberek jogról és igazságról való nézetei önállóan léteznének egy elzárt külön világban, külön fejlődésmenettel mintegy külön okozati láncolatban. Hanem ezzel szemben a materialisztikus történelmi felfogás azt hirdeti, hogy nem az eszmék az igazi okok a társadalmi életben, hanem hogy azok csak a mindenkori társadalmi gazdaság visszatükröződéseképpen lépnek fel.

A történelmi materializmus tagadja, hogy két különböző tapasztalat, a megismerésnek két külön világa létezhetnék. Az okozatiság törvénye, a mely minden tüneményt mint egy másik tünemény okozatát fogja fel, nem jelentkezhetik két egymással párhuzamos okozati sorozatban, a melyek egyike a fizikai tüneményekre, másika pedig az eszmék világára vonatkoznék.

A társadalmi életre vonatkozólag is csak az anyag és a mozgás az, a mi valósággal létezőnek tekinthető; a társadalombölcseleti eszmék és óhajok csak visszaverődések, a melyek törvényszerűen a szociális anyagtól, vagyis a társadalmi gazdálkodástól és annak változásaitól függnék.

A materialisztikus társadalombölcselet nem ismeri az emberi társas életnek más törvényszerűszerűségét, mint a társadalmi gazdaságét. Ez az egyedüli valóság a társadalmi életben. Mindaz, a mi ezen gazdaságitűnemények mellett jelentkezik, nevezetesen bizonyos társadalmi törekvések jogosultsága, csak másodlagos valami, csak ezeknek a gazdasági tűneményeknek visszfénye.

Valamely népnek egész szellemi élete a materialisztikus történelmi felfogás szerint nem egyéb, mint egy az illető társadalom anyagától, vagyis annak gazdaságától eredő visszfény. Ebben az értelemben a társadalomtudományi materialisták minden kulturfoknak összes eszméit csak egy, az illető társadalmi gazdálkodás alapján nyugvó felső építménynek nézik. A társadalmi gazdálkodás szerintük az egyedüli realitás a társas életben, csak is ezt lehetséges tudományosan felismerni. A szociális öntudat jelenségei csak reflexhatásai a gazdasági viszonyoknak, ezekből fejlődtek ki és ezek által vannak feltételezve. Ha felismerjük a gazdasági tűnemények törvényszerűségét, ezzel együtt a megfelelő társadalmi eszmék lelki visszatükröződéseinek is magyarázatát adtuk.

Ez a felfogás éppen úgy alkalmazást nyer az erkölcs és vallás, mint a művészet és tudomány jelenségeire és azokra a közvetlen nézetekre és törekvésekre, a melyek a társadalmi rend fentartására vagy megváltoztatására irányulnak.

Egy nomád pásztornép, a mely csak a legelők közös használatát ismeri, egészen más fogalmakat táplál a jóról meg rosszról, mint a földmivelő, a kinek körülhatárolt magántulajdona van; s megint más a nagykereskedőnek, a polgári kisiparosnak vagy a fosztogató rablólovagnak erkölcsi felfogása. Egy vadász- és halásznép vallási nézetei szükségképen különböznek azoktól a vallási nézetektől, a melyek egy haladottabb társadalomban uralkodnak, a melyben árútermelés, szabad ipar és forgalom áll fenn. S csak a gazdasági viszonyok magasabb fejlettsége mellett léphet fel a tudomány és művészet, a melyek a gazdasági viszonyok emelkedésével és süllyedésével párhuzamos fejlődést mutatnak.

Az emberiség történelmében jelentkező szellemi jelenségek tehát csak a gazdasági viszonyok visszaverődései, csak függő, önállótlan tűnemények, a

melyekben a társas lét anyagi tárgyai, gazdasági jelenségek egy bizonyos kifejezésre jutnak. Ha azonban ezeket az eszméket külön és önálló jelenségeknek tekintjük, akkor csalódunk. Ha szociális felfogások keletkezését és jelentőségét kutatjuk, ha a történelemben az eszmék fellépését, befolyását és hanyatlását kutatjuk, mindig tudatában kell lennünk annak, hogy mindezzel a társadalomtudományi kutatásnak igazi tárgyait, a történelmi fejlődés igazi törvényeit nem ismertük fel s nem fejtettük ki. A mikor eszmékről szözlöttünk csak reflexképekről beszéltünk, nem pedig reális tárgyokról.

A ki igazán tudományosan akarja az emberi társaséletet kutatni és törvényszerűségét felfedni, az csak eszközül használhatja fel a szociális eszméket, mint reflexképeket, a melyeket a társas élet igazi anyaga az emberi fejekben létrehoz. Csak annyiban vehetjük hasznukat, a mennyiben a szociális élet reális tünetényeihez s azok igazi törvényszerűségéhez elvezetnek.

A társadalomtudományi materializmus tehát mindenek előtt azt a tant állítja fel, hogy valamely emberi egyesület különleges alakja szükségképen csakis ezen egyesület gazdaságától függ. Minthogy ezen történelmi materializmus szerint az igazságosságról való eszmék csak a gazdasági viszonyok visszaverődései és önálló léttel nem is bírnak, úgy mindazok a jogi reformok is, a melyeket az igazságosság nevében követelnek, valójában csakis az illető gazdasági viszonyok által idéztettek elő, a melyeknek a szociális igazságosság formulája csak egy más kifejezésük.

Ezért annyira eltérők is a nézetek arra nézve, hogy mi igazságos, még pedig nemcsak népek szerint eltérők, hanem rendek és osztályok szerint is. Mert azok a nézetek csak az alapul szolgáló gazdasági viszonyokat tükrözik vissza. Ezek azonban úgy népek szerint, mint egyes népeken belül osztályok vagy kasztok szerint eltérők.

A jogi változások igazi okai nem valami sajátlagos és önálló tünetények az eszmék külön birodalmában, hanem a társadalom anyagának, a társas gazdálkodásnak változásai azok. Ezt az alapfelfogását a társadalmi materializmus így is formulázza: nem a belátás haladása a szociális életnek egy lehető

igazságosságára vonatkozólag vezet el annak egy törvényszerű formájához, hanem ezt az egész történelmen végig osztályharcok határozzák meg gazdasági tünemények kifolyásaképpen.

Hogy a jognak kialakulására vallásos és erkölcsi eszmék befolyással vannak, az a materialisztikus történelmi felfogás szerint is helyt állhat. Csakhogy ezek nem olyan tényezők, a melyek egy különálló és független világból származnak s a melyek az anyagi világtól minőségileg különböznének és külön okozati fajlódásmenettel bírnának, hanem ezeknek az eszméknek keletkezése visszavezet a társas élet anyagára, és ezen anyag különbözősége szerint nyerik különféleségeiket. A mennyiben tehát a jogot közvetlenül eszmék is határozzák meg, ez csak az egységes okozati összefüggés körén belül történik, még pedig olyas valami által, a mi ismét csak a társadalmak anyagától függ.

Az emberi társas életnek másnemű törvényszerűségét, mint a gazdasági tünemények változásait és ezeknek megfelelő osztályharcokat a történelmi materializmus nem ismer.

3. A társadalomtudományi materializmus viszonya a historizmushoz és fatalizmushoz.

Már a történelmi jogiskola is azt tanította, hogy a jogot mint természeti produktumot kell felfognunk, a mely szükségszerű folyamatban keletkezik, nem a törvényhozó önkénye szerint, hanem okozati szükségszerűséggel. De a történelmi jogiskola úgy fogta fel a jogot, mint egy közmeggyőződést, a melyet a nép szelleme valami különös, a tudomány által tovább nem elemezhető módon hoz létre. A törvényhozó kijelentése vagy a törvényerejű gyakorlat csak megnyilatkozása ennek a jogalkotó közmeggyőződésnek. Ez a közmeggyőződés arra nézve, hogy mi tekintessék jognak, teszi magát a jogot. Szóval a történelmi jogiskola valami sajátságos, elemezhetetlen lélektani tüneménynyel operál, a mely a tapasztalati élet tüneményein felül áll, és így teljesen ellentétes a történelmi materializmussal, a mely a jogot pusztán a társadalom anyagának mozgásaiból magyarázza és a mely tudományosság szempontjából messze felette áll a jogtörténelmi iskola miszticizmusának.

jogtörténelmi iskola visszahatás volt a régi ész-
i iskolák kritikátlan felfogása ellen, a mely szerint
törvényhozó egészen önkényesen vághat bele a
társadalmi fejlődésbe és pusztá akaratával tetszés
szerinti eredményeket hozhat létre. Azonban ezzel
tudománytalan önkényszerűséggel a jogtörténelmi
iskola semmi pozitívumot sem tudott szembe állí-
tani, hanem pusztán egy homályos és tudományosan
nem ismerhető népszellem nyilvánulásaira vezette
vissza a jogot.

Ezzel szemben a történelmi materializmus a
társadalmi élet belső törvényszerűségébe nyújt be-
nézetet. Semmit sem ismer el igaznak, a mi az
általános okozatiság törvénye szerint nem magya-
razható meg. Teljes törvényszerűséget hirdet minden
társadalmi tüneményre nézve és ezt a törvény-
szerűséget az összes társadalmi jelenségeknek a
gazdaságaiktól való függésében látja. Így tehát a
történelmi materializmus a jognak és a társa-
dalomnak bölcséleti felfogását adja és egy társa-
dalombölcséleti rendszert képez, míg a történelmi
iskola vagy historizmus éppen minden bölcsé-
leti felfogás nélkül szűkölködik.

A materialisztikus történelmi felfogásban nem
csak fatalisztikus rendszert látunk. A materia-
lisztikus történelmi felfogás először is nem fatalisztikus
értelemben, hogy egy kikutathatlan szükség-
szerűséget hirdetne, a mely szerint a történelem
tüneményei lefolynak. Ezen tan szerint a társadalom
törvényszerűsége érthető, felfogható. Az okozatiság
törvénye szerint fogja fel a gazdasági tünemények
szükségyszerű fejlődését és ebben látja a társadalom-
történelmi általános törvényszerűségét. Éppen oly kevésbé
fatalisztikus tehát ez a társadalomtudományi rend-
szert, mint a hogy nem az a természetbúvár fel-
sőbb, a ki a természeti tünemények szigorú oko-
zatosságának összefüggésének alapján kutat.

De a történelmi materializmus abban az érte-
ben sem fatalisztikus, hogy a gazdasági tüne-
nyek tudományosan felismert törvényszerűsége
minden társadalomra nézve egy elháríthatatlan sorsot
jelöl ki, a melyet a nélkül kellene fogadnunk,
ha bármit is tegyünk vagy tehetnénk.

A történelmi materializmus abból indul ki,
hogy az ember a tudományosan felismert termé-

szeti törvényeket saját céljainak megfelelőleg érvényesítheti. A beteg, a kinek az élettan törvényei szerint meg kellene halnia, műtét és gyógyszer által életben tartható és a szülész éppen a természet törvényeinek ismerete és felhasználása alapján segítheti egy életerős gyermek születését ott is, ahol máskülönben csak meggyengült életerejű gyermekek születhetnék. Így képesek az emberek a gazdasági tünetmények felismert törvényszerűségét a hasznukra fordítani. Az alkotandó jog ugyan ezekre a gazdasági tünetményekről függ, ezek által van meghatározva, a minthogy az orvosnak tevékenységét is meghatározzák az emberi életnek tudományosan felismert törvényei. De miként az orvoslást, úgy a jogalkotást sem akadályozzák meg, hanem éppen ellenkezőleg elősegítik ezek a felismert törvényszerűségek.

4. A Marx-féle szocializmus.

A társadalomtudományi materializmus nem maradt pusztán társadalombölcseleti elmélet, hanem korunk társadalmi viszonyaira való alkalmazásával a jelenkornak legnagyobb jelentőségű gyakorlati társadalmi törekvésének is adott életet. A szocializmusnak az a formája, a mely a nyugateurópai civilizáció világában első sorban Németországban nagy jelentőségre tett szert, a Marx-féle vagy modern szocializmus nem egyéb, mint a társadalomtudományi materializmusnak korunkra való gyakorlati alkalmazása. Alapvető tanait ugyancsak Stammler mintaszerű összefoglalása nyomán a következők választhatjuk:

Alapeszméje a termelési eszközök kollektíválása a társadalmi gazdasághoz szükséges mindenre elvált eszköznek. mindenekelőtt az összes földtulajdon a társadalom tulajdonába való átvitele. A társadalomnak volna azután kötelessége a gazdasági fejlődést és a létért való együttes küzdelmet természetileg nagy központokból vezetni. A termelési eszközökön való magántulajdon és a saját felelősségre való szabad termelés nem volna megengedhető.

Ezeket az alapelveket a modern szocializmus a fent vázolt történelmi materializmusból vonja le, ehhez képest tudományos szocializmusnak

nevezi magát, a mi alatt éppen azt szokták érteni, hogy a természettudományi módszert követve és szigorúan a történelmi materializmus társadalombölcseletén alapulva annak konkrét alkalmazását képezi napjaink társadalmi viszonyaira.

Ennek az alkalmazásnak gondolatmenete a következő:

Az ujkornak társadalomgazdasága már nagyrészt szocializálva van s mindinkább azzá lesz. Vagyis a termelés tervszerűleg szervezett módon történik gazdasági egységeken belül, a melyekben az emberek közös célok megvalósítására törő közös munkára összeállottak. Ezek az egységek a gyárak, a bányák, a nagybirtok, a nagykereskedő cégek és mindenemű nagyüzemben nyilvánuló hatalmas gazdasági vállalatok. Ezek a gazdasági egységek állandóan növekednek, s számuk ehhez képes egyre fogy, a mennyiben a nagyobbak felszívják a kisebbeket. Napjaink társadalmi gazdasága a középkor vége felé uralkodott állapotokhoz képest ilyenformán jelentékenyen megváltozott. A kézművesek és a kisipar helyébe az egyre növekvő tervszerű nagyüzem lépett, kapitalisztikus termelés, árúkészletek előállítása sokaknak szervezett együttes munkája által. Ez által azok a gazdasági tünetények, a melyek még a múlt században uralkodók voltak, teljesen átalakultak és másoknak adtak helyet, a melyek egyre terjeszkednek és erősödnek.

Ezzel a megváltozott gazdasági alappal egyidejűleg azonban még mindig a rég múlt idők hagyományos jogrendje áll fenn, a melynek magva, hogy a termelés eszközei a munkás magántulajdonában állanak és hogy ehhez képest az általa előállított termékeken is magántulajdont szerez. Ez a magántulajdoni jogrend nem illik többé a lényegesen megváltozott, a szocializált gazdasághoz.

Társadalmi ellentét áll be tehát a megváltozott gazdaság és a változatlanul megmaradt jog között. A középkorban — úgy mond a Marx-féle szocializmus — magántermelés és magántulajdon állott fenn; ma azonban szocializált termelés mellett még mindig magántulajdon áll fenn. A termékek magántulajdona azon alapult, hogy a tulajdonos maga hozta azokat létre. Ma azonban a szocializált termelés folytán minden egyes csak igen csekély részben járul a termeléshez.

A társadalomtudományi materializmus szerint azonban a jogrend alakulását a gazdasági viszonyok határozzák meg. Nincsenek olyan önálló okok, amelyek a jogrendre nézve a társadalmi gazdálkodástól függetlenül döntők lehetnének. A szociális eszmék és törekvések csak gazdasági viszonyok kifolyásai. Ha tehát a gazdasági tünetények jelentékenyen megváltoztak és nem felelnek meg többé a korábbi gazdasági tünetényeknek, akkor új jogot követelnek. A fennálló magántulajdoni jogrend nem igazságtalan, valami örök ideál mértékét alkalmazva, hanem egyszerűen elavult.

Ez az állapot jellemzi a Marx-féle szocializmus tanítása szerint napjainkat. Az a társadalmi ellentét, amely ma gazdaság és jog között fönnáll, főként az újkor ipari és kereskedelmi válságaiban mutatkozik. A szocializált gazdaság az áruk rengeteg mennyiségét termeli és e tekintetben határtalan kiterjedésre képes, azonban a fennálló jogrend azt kívánja, hogy az áruk, amelyek a kapitalisztikus termelő tulajdonába mentek át, alakitassanak át pénzzé, mielőtt a termelés folytattatnék. A mi termelésünk módja minden termelési egységnek egy bizonyos árunemet juttat úgy, hogy az egyes termelési központok között csereének és kiegyenlítésnek kell végbemennie. Hiszen egész termelésünknek, amely szerint minden egyes termelési központ csak az áruk egy bizonyos nemét hozza létre, nem volna semmi értelme, ha nem volna csereforgalom.

A míg azonban a szocializált termelés valamennyi vagy legalább is igen sok munkaerő közreműködésével történik, addig a termelt áruk magántulajdonbavételénél csak az a néhány vállalkozó vesz részt, akik a termelő centrumok birtokában vannak. Az áru tömeges termelése ennél fogva gyorsabban halad előre, semmint azt a csere követheti. Túltermelés és ennek következtében gazdasági válság áll be. Ebben a határtalan terjeszkedésre irányuló vágyban és képességben rejlik a mai gazdasági tünetények természete.

Ezzel szemben áll azonban, hogy az egyes vállalkozók magántulajdona termelési eszközökön és termelt árukon, homlokegyenest ellenkezik a termelésnek általános határtalan kiterjesztésével, mert minél többet termelnek az egész társadalom számára.

ságban, annál nehezebbé válik minden egyes termelőre áruinak értékesítése. Minthogy a termelési eszközök és az áruknak magántulajdonához ragaszkodó jogrend azt követeli, hogy a termelés folytatása előtt előbb a csereforgalomnak kell megtörténnie, világos hogy a jog és a gazdaság közt fennálló ez az ellentét csak úgy szüntethető meg, ha egyikük feltétlenül enged.

A materialisztikus társadalomtudományi alapfelfogásból kiindulva azonban kétséget sem szenvedhet, hogy a társas lét általános alaptörvénye szerint ilyen összeütközés esetén csakis a jog lehet az, a melynek engednie kell. Ezen felfogás szerint ugyanis nem létezik más szociális törvényszerűség, mint a gazdasági tünetényeké. A marxista szocializmus híve csak is ezekben látja a társas élet való és reális anyagát, csakis ezekben lát szociális természeti képződvényeket, a melyeknek lényegét és fejlődési törvényeit természettudományilag kell kutatnunk. A jog evvel szemben semmi egyéb mint ember készítette eszköz; eszköz, a mely ugyan alkalmas a gazdasági tünetényekben rejlő természeti erők célszerű irányítására, a mely azonban teljesen ez utóbbiaktól függ és azok által van feltételezve.

A gazdasági jelenségek ezen tan szerint a természettől vannak, a jogi szabályozás csak emberi alkotás. Amazok természeti szükségszerűsége önmagukban fennáll és azoknak tudományosan felismert törvényeit az ember éppen olyan kevésbé változtathatja meg, mint a természetnek bármely más törvényét. Csakis az lehetséges, hogy az ember, miután bepillantást szerzett a gazdasági világ elemi hatalmaiba, a felismert természeti törvényekhez alkalmazkodik, s hogy a gazdasági természeti törvények vak uralma helyett, azokat, miként más természeti törvényeket, szolgálatába fogadja.

A Marx-féle szocializmus a társadalmi rend megváltoztatását nem azért követeli, hogy egy erkölcsileg helyes állapothoz jussunk, hanem a gazdasági tünetények elemi erővel ható természeti hatalmai parancsának tekinti a reformot. A magántulajdon rendjét nem tekinti erkölcstelennek vagy igazságtalannak, hanem technikailag célszerűtlen eszköznek.

De a materialisztikus társadalmi felfogás alapján álló modern szocializmus tovább megy az ellentét konstataálásánál. A gazdasági tünetények törvényszerű fejlődéséből megállapítja azt a célt is, a melyre törnek, és a mely szükségszerűleg meg is fog valósulni: az új jogrendet.

A modern ipar főjellemvonása az embereknek tervszerű, központilag szervezett összeműködése, a melyben minden egyesnek munkája előre kiszámított módon illeszkedik össze a többiekével egy egészszé. Az egyes gazdasági egységeken belül ez már keresztül van vite.

Ezzel az irányzattal éles ellentétben áll a termelés anarchiája egészben véve. A míg az egyes vállalatokon belül a tervszerű működés központilag van szervezve és vezetve, addig a társadalmi gazdálkodás egésze minden terv nélkül megy végbe. Minden egyes vállalat annyit dob a piacra, a mennyit jónak lát.

És ez éppen úgy munkaanyag s munkaerők pazarlására vezet, mint folytonos gazdasági válságokra. A mai gazdasági jelenségek fejlődésének törvényszerűsége tehát éppen úgy tiltakozik az ellen, hogy a termelés eszközei magánosok tulajdonában legyenek, mint a társadalmi gazdálkodás egészében mutatkozó anarchiaellen. A gazdasági fejlődésből azt olvassa ki a modern szocializmus, hogy a termelési eszközökön való magántulajdon, valamint a termelés anarchiája meg fognak szünni. Természeti törvények követelménye, hogy ez a két jelenség megszüntetessék. A magántulajdon elavult pozitív intézmény, a melyet el kell törölni, a termelés anarchiája pedig vacuum, a melyet pozitív intézkedésekkel ki kell tölteni.

Ez pedig csak úgy történhetik, ha a társadalmak tulajdonukba veszik a termelés eszközeit és ha a társadalmi gazdálkodás egésze tervszerűleg szervezett módon központi vezetés alá helyeztetik.

A termelési eszközök kollektíválása tehát ilyenformán nem mint egy ideális cél, hanem mint a gazdasági élet fejlődésének szükségszerű eredménye jelentkezik. Tévedés tehát azt hinni, hogy a modern szocializmus a tulajdont el akarja törölni. még pedig azért, mert igazságtalan dolog, hogy az egyik

embernek sokja legyen. a másiknak pedig semmije sem. A marxista szocializmus csak a gazdasági fejlődés adta szükségszerűségeket ismeri el a jogalkotásra nézve irányadókul.

A modern szocializmus nem *indítványozza* mintegy a termelési eszközök kollektiválását, hanem szükségképeninek tekinti ezt a kollektiválást és azt hirdeti, hogy az feltétlenül *be fog következni*. Sem a magántulajdon igazságtalansága, sem a társadalmi egyenlőség bántó hiánya nem alapja annak a szocializmusnak, amely a történelmi materializmus alkalmazását képezi a jelenkori társadalmi viszonyokra.

Hogy a szocialisták állama nem lesz-e elviselhetetlen zsarnokság vagy hogy célszerűtlen-e a kommunizmus, mert az egyesek önérdék hiányában nem fognak elegendő fáradságot kifejteni és ez a termelés hanyatlására fog vezetni, mindezek a kételyek és kérdések a tudományos szocializmus szempontjából hiábavalók. Ez a tan nem hisz egy jó vagy rossz állam teremtésének a lehetőségében, hanem csak azt a lehetőséget látja, hogy a gazdasági élet szükségszerű fejlődése szerint igazodjunk és ahhoz alkalmazkodjunk.

A modern szocializmus tehát azt a gondolatot is elveti, hogy a mai társadalom erőszakkal forgatassék fel s hogy a szocialista szervezet egyszerűen dekretáltassék. Nem mintha a termelési eszközök kollektiválásának igazságában való hit csak lassan terjedhetne el a népben s arra kellene várni, míg közmeggyőződésévé fog válni, hanem az a várakozó és előkészítő álláspont is a gazdasági fejlődés tudományosan felismert törvényszerűségén alapul.

A történelmi materializmus kritikája.

A történelmi materializmus imént vázolt rendszerét helyeselnünk kell annyiban, hogy a társadalmi jelenségeknek tudományos törvényeit kutatja, hogy egységes felfogást visz bele a társadalmi tünetények különféleségébe és hogy ezt az egységes felfogást az embereknek a létért folytatott egységes küzdelemében találja meg. Helyesen indul ki abból az egyszerű és alapvető fontosságú tényből, hogy mindennemű társadalmi jelenség nem más mint ennek a létért való küzdelemnek egy nyilvánulása.

Ez a helyes kiinduló pont azután megadja a történelmi materializmusnak a helyes mértéket a különböző társadalmi tünetmények egymáshoz való viszonyának helyes elbírálására, elvezeti őt annak felismerésére, hogy a szociális eszmék, az ideálok csak visszatükröződései a gazdasági törekvéseknek és hogy voltaképen ezek minden társadalom alapzatát képező és jellegét meghatározó tünetmények. Nagyjában még az is helyes, a mit a gazdaság és a jog egymáshoz való viszonyáról mond, hogy t. i. a jog nem holmi különálló eszmék birodalmába tartozik, nem ilyen önálló életet élő eszmék által határoztatik meg, hanem a gazdasági viszonyoktól függ, vagyis csak az emberi élet alapvető fontosságú tényével, a létért való küzdelem tényével kapcsolatban érthető meg, hogy tehát a jog nem egyéb, mint a létért való küzdelemnek egy eszköze.

Idáig helyesnek kell mondanunk a történelmi materializmus tanítását, ha azonban tovább elemezzük ezt a társadalombölcseleti rendszert, akkor hibásnak kell mondanunk, hogy csak a gazdaságban láttérészeti tünetényt, a melyet klíma, talajviszonyok és más fizikai körülmények határoznak meg, és a mely azután közvetlenül kényszerüleg hat a jog alakulására. A történelmi materializmus itt figyelmen kívül hagyja, hogy a gazdaság éppen úgy emberi eszköz a létért való küzdelemben, mint a jog, vagy ha úgy tetszik, a jog nem kevésbbé természeti tünetény, mint a gazdaság. A mint a gazdaság nem áll elő közvetlenül a talajviszonyokból meg az éghajlatból és hasonló körülményekből, úgy a jog nem áll elő közvetlenül a mindenkori gazdaságból. A történelmi materializmus társadalombölcseleti rendszere itt azt a hibát követi el, hogy nem veszi figyelembe és nem teszi vizsgálat tárgyává azt az összekötő kapcsot, a mely a külső természet és a gazdaság között egyfelől és a jog és gazdaság között másfelől fennforog. Nem indul ki abból az igen egyszerűnek és szinte önkényt értetődőnek látszó tényből, hogy mindakettő emberi cselekvés eredménye, hogy tehát úgy a gazdaság mint a jog végső törvényszerűségének az emberi cselekvéstörvényeiben kell rejlenie. Az emberi cselekvés indokait kell kutatnunk, csak ebből juthatunk el a jogalkotásra. A gazdasági viszonyokból magukból még semmilyen jog sem következik. Hogy a kettő-

nek összhangzásban kell állania s hogy a gazdaság megváltozása követeli a jog megváltoztatását is, az kétségtelen, mert mindkettő a létért való együttes küzdelemre alakult szervezetnek részei; az is fenntartandó, hogy a jog a gazdasággal szemben másodlagos valami, mert a gazdaság közvetlenebb eszköze a létért való küzdelemnek, a jog csak közvetettebb módon, nagyobb kerülő úton folyik be ebbe a küzdelembe. De azért bölcséleti tévedés úgy fejezni ki ezt viszonyt, hogy a gazdaság a jog oka, meghatározója. A dolog tehát valójában úgy áll, hogy az egész társadalmi szervezet, annak mindennemű intézménye csak az abban egyesült embereknek a létért folytatott küzdelmének a szervezése. Ennek a komplikált szervezetnek minden része egyformán természeti produktum és minden része egyformán emberi alkotás, hiszen e kettő nem zárja ki egymást, mert az emberi alkotások nem szűnnek meg természeti produktumok lenni. Az egyik azonban közvetlenebb és alapvetőbb funkcióját végzi ennek a küzdelemnek, a másik közvetettebb és magasabb rendű funkciót. A társadalmi szervezet egyes ágai: a tudomány, a művészet, és az erkölcs éppen úgy, mint a jog és a gazdaság ennek a komplikáltan működő társadalmi szervezetnek egymást kiegészítő részeként tekintendők, a melyek valamennyiének úgy külön-külön, mint egyetemességükben végső törvényszerűségüket az adja meg, hogy emberi szükségleteket elégítenek ki, minél fogva mindnyájuk keletkezésének és fejlődésének megérthetésére egyformán azt a módot, azokat a törvényeket kell kutatásunk tárgyává tennünk, a melyeket az emberi szervezet szükségleteinek kielégítésénél követ.

A jogfejlődés alaptörvénye.

A jog végső törvényének megérthetésére abból a tényből kell kiindulnunk, hogy az élet kifejlődése csakis ama kapcsolat mellett volt lehetséges, a mely az örömek és a hasznos cselekedetek, valamint a fájdalom és a káros cselekedetek között fennáll. Ez az általános élettani tény tartandó szem előtt akkor is, a midőn a társadalom intézményeinek és köztük a jognak eredetéről van szó. Ez az

általános elv magában véve azonban, ha mindjárt fontos vezérelvül szolgál is, még nem elégséges, és részletesebb kifejtésre szorul.

A legalapvetőbb kérdés erre vonatkozólag, hogy az emberek egy bizonyos bennük rejlő ösztönből, hajlamból kifolyólag, avagy pedig tudatosan szükségleteik kielégítésére alkották-e a jogot. A belátásos elméletet legtisztábban a 18. század észjogászai követték, az ösztönszerűségi elméletet a történelmi iskola vitte a legmesszebbre. A belátásos elméletnek legmodernebb és legmélyebb kifejtése Pikler Gyula érdeme, a ki „A jog keletkezéséről és fejlődéséről“ irt munkájában éppen a két elmélet közti döntést tűzte ki főcéljául. Pikler a következő érvekkel dönt a belátásos iskola mellett.

Szerinte egészen alacsonyrendű vágyaink, hajlamaink, ösztöneink is összetett eszméleti állapotok. Egyik részük egy alapszükséglet; azaz vagy fájdalom, a melyet elhárítani, vagy egy öröm képze, a melyet élvezni akarunk. Két egyén, vagy ugyanaz az egyén különböző időben az alapszükségletek változatlansága mellett, pusztán az ismeretek változása folytán különbözik a vágyak tekintetében. Maga az egyén mindezek dacára vágyainak e természetéről, eljárásának célszerű voltáról esetleg teljes tudatlanságban is lehet. Ő azt hiheti, hogy bizonyos dolgokat önmagukért szeret,

Magasabb rendű hajlamainknál, a melyek mindegyike sokféle alapszükségletből származik, ez a változás sokkal bonyolultabb módon folyhat le. Valamely több szükségletet kielégítő hajlandóság helyébe ismereteink változása folytán egy másik lép, mert e szükségleteink néhányát jobban elégíti ki, noha esetleg kielégítetlenül hagy más, a régi úton kielégített szükségleteket. Ezek kielégítésére egy új hajlandóság támad vagy pedig valamelyik régebbi megerősödik. Egy p. o. tisztán elméleti ismeret változása tehát számos hajlamunkra van kihatással, hajlamok szétbomlását, új összetételét, újak keletkezését vonhatja maga után, a mi még jobban elfödi azt az összefüggést, a mely hajlamaink és ismereteink változása között fennáll s még inkább úgy tünteti fel a dolgot, mintha szükségleteink változása okozná azokat.

Valamilyen folyamatoknak azonban kétségkívül kellett végigmenniök az emberi, illetőleg már a praehumán testben, mielőtt a belátás összetett eszméleti állapota megkezdődött volna. Ilyen folyamatok a szükségletek, illetőleg a fennakadásai. Továbbá kell, hogy a szükségletek kielégítésére szolgáló cselekedetek előbb önmaguk jelentkeztek legyen. A belátás csak az az eszméleti állapot, a mely e maguktól támadó folyamatok összhangzásba hozatalát kíséri. Ez valószínűleg már igen alacsony fokon lép fel. Annyi bizonyos, hogy összes magasabb rendű cselekvési módjaink, azok is, a melyek ma vágyszerűek, illetve ösztönszerűek, belátás folytán fejlődnek ki.

Ez áll a jog létrehozására is. Hasznosságának belátását valószínűleg megelőzte a véletlen összeműködés is, mint a tapasztalat egy esete. Hogy oly alacsonyrendű állatoknál, a melyeknél a hasznosság belátását nem tehetjük fel, szintén fordulnak elő közösségek és együttműködő folyamatok, ne téveszsen meg bennünket. Magasrendű eszmélő lényeknél eszméleti folyamatok kísérik az oly funkciókat, a melyek alsórendűeknél az eszmélet közvetítése nélkül mennek végbe.

„A jog kényszerrel biztosított összeműködés másokkal” mondja Pikler, még pedig vagy csak a kényszerítők érdekében, vagy pedig egyszersmind a kényszerítettek érdekében is; mert a jog legnagyobb része azok beleegyezésével is jó létre, a kik annak kényszere alatt álianak.

A jognak mindkétféle neme annak belátása folytán jött létre, hogy az mindenféle szükségleteink kielégítését megkönnyíti. Az a tan, hogy az emberek összeműködése pusztán egy a társas élet iránt érzett vonzódás folytán ösztönszerűleg jött volna létre, téves, mert az emberekben csak is az a vonzódás van meg a társas élet iránt, a melyet benne a társas élet előnyeinek az ismerete kelt fel.

A jog tehát az értelem terméke s fejlődése is legeslegnagyobb mértékben az értelem fejlődésének és csak igen-igen elenyésző mértékben az emberi alapszükségletek változásának az eredménye. Ugyanaz áll a különböző népek által alkotott jogok különbözőségének okairól is.

Már a magasabb rendű állatok különböző fajai is a szerint élnek nagyobb társaságokban vagy csak párosan, a mint az táplálkozási és védelmi szükségleteiknek megfelel és már itt is azt tapasztaljuk, hogy e tekintetben szilárd ösztönök nem léteznek, hanem hogy a megváltozott külső körülmények az együttélésre vonatkozó ösztönöket is megváltoztatják.

A jog fejlődésére vonatkozólag ugyanazt hirdeti Pikler mint a jog keletkezésére vonatkozólag. A jogfejlődés is az értelemre vezet vissza. Az emberek ismeretei változást szenvednek, gyarapodnak arra nézve, hogy miként elégíthetik ki szükségleteiket legjobban.

Ezekhez képest azután a jognak, az összeműködésnek is folyvást új nemeit hozzák létre. „Vagyis a jog fejlődésének ugyanaz az értelmi haladás az oka, a mely a munkaeszközök tökéletesbitésének, az ipari technika, a gazdaság tökéletesedésének az oka.“ A szükségletek maguk nem szenvednek változást e fejlődés folyamán. A fejlett jog ugyanazoknak az alapszükségleteknek kielégítését célozza, mint a fejletlen, pusztán csak tökéletesebb módja a kielégítésnek.

Az a körülmény, hogy az emberek érzélemlésvilága szenvedett volna változást és hogy ez a változás volna oka a jog megváltozásának, illetőleg fejlődésének, csak látszat. A jogi intézmények látszólag a vallásos szellem emelkedésével vagy csökkenésével vagy avval járnak karöltve, hogy a törzsi szellem helyébe a nemzeti szellem lépett. Úgy látszik, hogy ez a változás oka annak, hogy mindaz, a mi a régi szellemmel függ össze, az rossz és csak az új szellemnek megfelelő jog, a helyes, a jó jog. Ez azonban, miként a fenti lélektani elemzésből kitűnik csak pusztá látszat, a mely az alapszükségleteknek különböző komplikált vágyak alakjában való jelentkezését elfedi.

A történelmi iskolának az a tanítása is egészen helytelen, hogy minden népnek sajátos műveltséggel, különös intézményekkel, külön joggal kell birnia, hogy egyik nép nem veheti át a másiknak jogát. Ezzel a tanítással szemben is rámutat Pikler, hogy a legkülönbözőbb népek alaptulajdonságaikban hasonlóak. Hogy a legelemibb tulajdonságok tekintében még a vadember és a kulturember közt sem

tudunk különbséget találni. Rámutat, hogy a táplálkozási és a nem szükségeslet, a cselekvés, pihenés utáni vágy, az elismerés megkívánása s. a. t. s. a. t. mind a kettőben egyaránt megvan. A mire vonatkozólag különbséget találhatunk a kettő között, az nem egyéb, mint az értelmi műveltség foka, a melynek következtében ezen alapszükségletek kielégítésére a kultúrember sokkal célszerűbb és tökéletesebb utakat módokat választ, sem mint a vadember. A miből ismét az válik nyilvánvalóvá, hogy nemcsak a jog fejlődése értelmi fejlődés, hanem a jognak ama eltérései is, a melyeket különböző népeknél találunk csak az értelmi műveltség különbözőségeinek következménye, legalább legnagyobb mértékben. E különbözőségnek egy további forrása, hogy a különböző népek különböző természeti és társadalmi környezetben élnek és ennél fogva különböző dolgok is célszerűek azonos szükségletek kielégítésére.

Annak félreismerése, hogy a jog csak folyton változó eszköz bizonyos állandó alapszükségletek kielégítésére, a gyakorlatban konzervativizmusra vezette a történelmi iskolát. Minthogy nem a szükségletek kielégítésében, hanem egy ettől egészen független s meg nem magyarázható módon fejlődő korszakokban kereste a jog fejlődésének okát, ennek következtében nem is keltett gyakorlati törekvést a jog fejlesztésére, lehető jó jog kigondolására.

Az új jog kiválóbb egyesekben lép fel. Ezek látják be bizonyos szükségletek jobb kielégítésének a lehetőségét és módját, és ezek győzik meg azután felfogásuk helyességéről a többieket. Így látjuk ezt napjainkban s ugyanígy történt ez primitívebb állapotok között. Természetesen nem szabad az emberi belátást már a primitív időkben olyannak tekinteni, a minőnek ez napjainkban mutatkozik. Ezt a hibát követték el a 17. és 18. század észjogászai és velük szemben, illetőleg ezen helytelen felfogásukkal szemben igaza volt a történelmi iskolának, a mikor kimutatta, hogy a létező jog csak nagyon lassan és fokozatosan fejlődött és hogy az emberi művelődés kezdetén uralkodott állapotok merőben eltérők voltak azoktól az elméletektől, a melyeket a 17. és 18. századbeli természet- vagy észjogászok alkottak róluk.

Ha tehát helytelennek is kell mondanunk azt a tant, mely szerint a jog a belátástól független elméletekből, korszellemből, népek sajátságos hajlamából fejlődnek, azért ezek az elméletek, hajlamok tényleg mégis léteznek. Csakhogy ezek nem fejezik ki az igazi okot a melyért valamely kor a maga jogát megalkotta. Annak magyarázatát, hogy ez az állandó tévedés miért jó létre, Pikler többféle okban látja. Az első az, hogy az emberek gyakran maguk sem ismerik fel cselekedeteik indító okait, a mikor maguknak róluk számot akarnak adni. A midőn tehát cselekvéseik okairól elméletet alkotnak, már ezért is hamis eredményre jutnak. Egy további ok, hogy a valamely irányban erősen megindult idegfolyamat könnyen hoz mozgásba vele összhangzó folyamatokat és könnyen küzd le vele ellenkezőket. Az ember könnyen látja a tényeket olyanoknak, a milyeneknek szeretné azokat látni. Ha tehát valamely intézményt szükségesnek látunk, könnyen találunk éppen célszerűségének felismerése következtében mellette szóló bizonyítékokat a természet rendjében. Lehetséges azonban az is, hogy maguk az elméletek megalkotói világosan látják, hogy a kérdéses intézmények pusztán bizonyos szükségletek kielégítésére szolgálnak, és ezért mégis más a célszerűségtől és belátástól független elméletekkel igyekeznek mások előtt igazolni ezen intézményeket. A gyakorlat férfiai nem igen nézik valamely okoskodás helyességét, ha azt alkalmasnak találják annak igazolására, a mit keresztül vinni akarnak. Ezek az elméletek persze megint csak azért hatnak, mert az emberek belátva a kérdéses intézmények célszerűségét, fogékonyakká váltak azok megerősítéseitől is. Végül figyelemmel kell lennünk ezen elméletek létrejöttének kutatásánál arra is, hogy a gyakorlat megrövidíti az idegfolyamatokkal járó eszméleti állapotokat. Cselekvési szabályokat, a melyeket eleinte egy bizonyos cél kedvéért követünk, utóbb arra való minden tekintet nélkül követünk. Ez a cél azonban gyakran közvetlen célokkal ellentétes távolabbi cél volt. Így lesznek azután a követett szabályok is az emberek céljaival ellentétbe helyezkedő, önmagukban érvényes szent célok.

Az emberi alapjogok tana.

1. A természetjogászok tanítása.

Azok a régebbi jogbölcselek (természetjogászok) a kik az emberi természetnek megfelelő általános és örök érvényű jogtételek keresésével foglalkoztak, bizonyos alapjogokat is vezettek le az emberi természetből, illetőleg az abból folyó társas lét szükségességéből, a mely jogokról azt hirdették, hogy azok az embert természeténél fogva illetik meg, együtt járnak az emberi természettel, elidegeníthetetlenek s ennél fogva minden ellenkező pozitív jogi rendelkezéssel szemben is fennállanak. Ezeket a jogokat eredeti jogoknak, ősjogoknak, alapjogoknak, szabadságjogoknak, vagy mert az emberi személyiséggel járnak együtt, emberjogoknak nevezték. Az emberjogoknak igen lényeges szerep jut a természetjogi írónál. Az emberjogokról szóló részek gerinceik ezeknek a rendszereknek; belőlük levezethető minden intézmény szem előtt tartásuk mellett megoldható a jog minden kérdése a természetjog értelmében. Ezek a jogok az ember fogalmával járván együtt, természetesen minden emberre egyenlően alkalmaztattak. A különböző írók majd több, majd kevesebb ilyen jogot különböztetnek meg, nagyban és egészben azonban valamennyinél ugyanazok a jogok ismétlődnek; a különbségek főleg csak egyes cselekvési körök nagyobb vagy kisebb fokú részletezéséből erednek.

Az emberjogok tanának az a kiinduló pontja, hogy minden eszes és akaratképes lény az érzéki világban természeténél fogva jogosítva van önmagát a külvilágban érvényesíteni. Ez az emberi személyiség ősjoga, a mely magában foglalja mindazt, a mi a személyiség fentartására, elismertetésére, szabad működésére és védelmére szükséges. Az egyes emberjogok azután ezen általános és főfőjog részeiként tekintetnek. Leggyakrabban a következő emberjogokat említik: jog a személyi létezésre — jog az emberi méltóság külső elismerésére — jog a szabad cselekvőségre a jog határain belül — jog a szerzésre — jog az ügyforgalomra — és jog az önvédelemre.

A személyi létezés joga alatt azt értették, hogy az embernek joga van élni mindaddig, míg azt a

természet rendelése megengedi, s hogy joga van a testi és szellemi erők sértetlenségére, szóval az egészségre.

Az emberi méltóságra való jog alatt azt értették, hogy az ember mivoltánál fogva sajátos méltóságnak részese, a melyet megsérteni tilos, továbbá, hogy az embernek joga van követelni, hogy mások úgy bánjanak vele, mint öncélú lény, ne pedig mint valamely dologgal, a miből ismét a rabszolgaságnak és a röghöz-kötöttségnek jogtalanságát vezették le.

A szabad cselekvőségre való jog köre igen tág volt és magában foglalta minden megengedett célra való törekvést, a szabad mozgást, a gondolatközlést, a vallás és az egyesülés szabadságát.

A szerzésre való jog szerint minden embernek egyenlően meg van az a képessége, hogy új jogokat szerezhessen és ezek által eredeti, vele született jogkörét kiterjeszthesse.

Az üzletforgalomra való jog alatt azt értették, hogy minden ember másokkal szabadon köthet ügyleteket és hogy ezek alkalmával joga van tőlük igazmondást és őszinteséget követelni.

Az önvédelemre való jog szerint végül minden embernek őseredeti joga van arra, hogy magát jogtalan támadás esetén a szükség mértékéhez képest önhatalmulag megvédelmezhesse.

Ezen jogok részletezését a legmesszebbre és egészen a nevetségességig Röder vitte.

Valósággal ezek az ősjogok, vagy emberjogok csak a régi társadalmi rend elleni küzdelem eszközei voltak, nem pedig tudományos tételek. A hány irányban magukat az elnyomott osztályok felszabadították, vagy felszabadítani akarták a régi uralkodó osztályok alól, annyiféle emberi jogot vezettek le a természetjogászok az emberi természetből. Az életre és a testi épségre való jog a régi földesúri élet és halál feletti jog ellen irányult; a szerzésre való jog az ingatlan szerzésére fennállott tilalmak ellen; a forgalomra való jog a régi, a forgalmat megszorító szabályok ellen; a vallási és gondolatközlési jog az egyház zsarnoksága és az állami zsarnokság ellen irányult.

Ezen emberi jogokról szóló tan csak azért keletkezett, mert keletkezése idejében kiváló eszköz volt

a célszerűtleneknek felismert korlátozások megdöntésére, vagyis végző elemzésben, mert az emberek célszerűeknek tartották azokat szükségleteik kielégítésére. Az emberjogok tanának tényleg igen nagy rész is jut a 17. és 18. század politikai küzdelmeiből és politikai sikereiből és e korszak történelme meg sem érthető a természetjog ezen tanainak ismerete nélkül. Az emberjogokat ugyan jórészt még ma is vallják az emberek, mint elidegeníthetetlen ősjogokat, de már a tudomány meghaladta ezt az állaspontot. Az újabb szükségleteknek és megváltozott körülményeknek megfelelő új célszerűségeknek megfelelőleg az élet is kezdi átlépni ezen emberjogok határait, a melyek különben egész terjedelmükben sohasem is voltak megvalósítva és részben újabb korlátozásokat állít fel, részben pedig újabb emberjogok követelésével lép fel.

2. A Spencer-féle eszményi jövő és az abból folyó alapjogok.

Jóllehet a tudomány már a jogtörténelmi iskola fellépése óta, s még inkább a modern természet-tudományi gondolkodás elterjedésével a természetjog emberjogaival leszámolt, újabb időben egy hatalmas bölcséleti rendszer modernebb alapokon újból feleveníteni igyekezett e tanokat. Spencer Herbert szintetikus filozófiájának az igazságosságról szóló része új kísérlet ilyen alapjogok felállítására. Midőn a következőkben részletesebb ismertetés és bírálat tárgyává tesszük az egyes emberjogokat, Spencer Herbertnél előforduló alakjukban vesszük őket szemügyre, mert hogy ha e tan legmodernebb formáját és a természettudományok igazságaival is megtámasztani igyekezett tételeit sikerül megdöntnünk, annál inkább megcáfoltaknak tekinthetjük azok primitívebb régi megjelenési alakjait.

Mielőtt azonban e feladatnak neki foghatnánk, egy közbeneső fejezetben végig kell futnunk azon a gondolatmeneten, a mely Spencert az emberjogok tanához elvezette. Csakis ily módon, felkutatván e tan gyökereit, lesz módunkban arról a kiindulópontig visszamenő bírálatot mondani.

A Spencerféle jogbölcselet kritikáját ugyanis korántsem szabad az alapjogok kritikájával kezdeni. Ezek magukban véve nem jellemzők Spencerre nézve. Ezek csak eredményei az ő jogbölcseletének, a melyek nagyban és egészben közösök a 18. század jogbölcseletének végső következtetéseivel. A mi a Spencer-féle jogbölcselet sajátosságát megadja s a miért az ő alapjogait a régi természetjoggal egyetemben letárgyaltaknak tekinteni nem lehet, hanem a miért azokkal külön, mint a legujabbkori tudomány egy jelenségével kell foglalkoznunk, az ezen eredmények levezetésének módja.

Spencer szerint, miként a fizikai világban is minden mozgás egyensúlyra törekszik, úgy az élet fentartása — fizikailag kifejezve — sem más, mint fentartása a belső folyamatok egyensúlyozott kombinációjának külső erőkkel szemben, a melyek annak megsemmisítésére törekszenek. Az a helyes élet, a mely ezen egyensúly fentartását a legnagyobb tökéletességre emeli. Ez az igazság a fiziológia nyelvén úgy hangzik, hogy a helyesen élő emberben minden funkció kellőképen teljesítetik. Minden funkció létezésének ténye, mint a fejlődés eredménye már magában véve is annak bizonyítéka, hogy az illető funkció belső folyamatoknak külsőkhöz való hozzá alkalmazkodása útján öröklődött át. Minden funkció parancsolólag lép fel, mint a helyes élet követelménye. Hogy magasabb erkölcsi követelmények fizikailag káros magatartást is tehetnek szükségessé, ez csak a mi átmeneti állapotunk kifolyása, a melyet a szervezetnek a létfeltételekhez való igen tökéletlen hozzá alkalmazkodottsága jellemez. Ha majd elértük a magaviselet fejlődésének azt a legmagasabb fokát — mondja Spencer — a melyen egy tökéletes egyéni életet szolgáló cselekedeteink a faj fentartására szolgáló cselekedeteinkkel együtt, nem csak összeférők lesznek mások hasonló cselekedeteivel, hanem azokat még elő is fogják mozdítani, s midőn majd ez a magatartás természetünk spontán kifolyása, normális cselekvésünk eredménye lesz: — akkor majd kétségtelenül minden funkciónak megrövidülése avagy túlzásba vitele a helyes magatartás újáról való letéréssel lesz egyjelentésű.

Az egész élő világon keresztül fájdalmak kísérik a szervezetre nézve káros folyamatokat, míg a szervezetre hasznos folyamatok örömmézzéssel járnak. Hogy a közvetlen örömek és fájdalmak ennek dacára gyakran tévesen vezetnek bennünket, éppen csak az emberiség jelenlegi szervezetének hiánya. Minden faj létfeltételei olykor megváltoznak ugyanis, minek folytán beáll az érzelmeknek a kívánalmakhoz való rosszul-alkalmazkodottsága, a mi ismét újjá alkalmazkodást tesz szükségessé. Ez a minden élő lényre kiható zavaró körülmény hatványozott mértékben mutatkozik az embernél, — nemcsak ama nagy változás folytán, a mely a kis nomád csoportoktól a nagy, letelepült társadalmakig, s a rabló életmódtól a békés életmódig ment végbe, hanem azért is, mert a társadalmak közötti ellenségeskedés régi rendje együtt maradt meg a társadalmon belüli barátság új rendjével.

Az alkalmazkodás haladásával azonban az összhang mind egyre jobban helyre fog állani, míg végül az emberiségnek a társasléthez való teljes hozzáalkalmazkodásával úgy a közvetett, mint a közvetlen öröm- és fájdalomérzések együtt fognak járni a hasznos, illetőleg az ártalmas cselekedetekkel.

A kötelezettség érzése a társas léthez való tökéletes hozzáalkalmazkodással teljesen el fog tűnni. Az emberek nemcsak a vallási vagy társadalmi kényszer gondolata nélkül, hanem még az önkényszer gondolata nélkül is fogják teljesíteni a méltányos igényeket.

Adott környezet és adott szervezet mellett minden teremtményre nézve létezik a cselekedetek egy oly sorozata, a mely biztosítja azt a legmesszebb menő fenmaradást, a melyet az illető faj természete megenged.

Jelenleg az egyénnek kellő tekintettel kell lennie mások érdekeire, ha azok vele ugyanahhoz a közösséghez tartoznak, míg viszont gyakran minden tekintet nélkül kell lennie még azok életére is, ha más társadalmakhoz tartoznak. A cselekvésnek két ellentétes rendszere áll fenn együttesen, a melyek között csak bizonyos tökéletlen kompromisszum lehetséges. Csak abban a mértékben, a melyben

a háború megszűnik és az önkéntes békés együttműködésnek ad helyet, fejlődhetik ki az emberi cselekvés végső állandó kódexe.

Számos esetben nem állapíthatjuk meg a helyes cselekvést, hanem csak a legkevésbé rosszat. És sok oly esetben, amelyben csak a legkisebb rosszat mutathatjuk ki, nem állapítható meg még csak némi szabotossággal sem, hogy mi ez a legkisebb rossz, hogy mi a viszonylagosan helyes a feltétlenül helyessel szemben.

Az abszolúte helyes cselekvés nem járhat fájdalommal. A fájdalom mindig eltérést jelent a cselekvésnek attól a rendjétől, amely a követelményeknek tökéletesen megfelel. Ha a helyes magatartás fogalmát elemezzük, azt találjuk, hogy az oly magatartást jelent, amely valahol valakire nézve, az örömnél többletét jelenti s viszont a helytelennek mondott magatartás mindig olyannak bizonyul, amely valahol akár a pozitív, akár a negatív fájdalomnak egy többletét okozza. Következésképpen minden cselekvés, amely részben fájdalommal is jár, részben rossz, s a legmagasabb igény ily cselekvéssel szemben csak oda terjedhet, hogy az az adott körülmények között a legkisebb rossz, a viszonylag helyes legyen.

Az emberek cselekedetei az eddigi, a jelen s még hosszú időn át jövőbeli átmeneti állapotban a legtöbb esetben csak a legkisebb rossz jellegével bírhatnak. Abban a mértékben, amelyben ellentét forog fenn az embereknek a társadalomelőtti állapotból örökölt természete és a társas lét követelményei közt, oly mértékben cselekedeteiknek fájdalommal kell járniuk ő reájuk, vagy másokra nézve, s a cselekedetek egy nagy körére nézve nincsen semmi elvünk, semmi mértékünk annak megállapítására, hogy melyik út követése a viszonylag helyes, azaz melyik jár a fájdalomnak legcsekélyebb mértékével.

E nehézségek leküzdésére a helyes cselekvés elveinek megállapításánál sincs más mód, mint a többi tudományokban. Tudományos igazságokat csakis az által lehet elérni, ha a zavaró tényezőket elhanyagoljuk s csakis a főfontosságú tényekre vagyunk tekintettel. Így a helyes cselekvés tudományát is csak úgy alkothatjuk meg, ha minden

zavaró különleges körülménytől eltekintünk, ha a tökéletes embert vesszük alapul. Az eszményi társas lényt pedig olyannak kell elképzelnünk, hogy annak spontán cselekvőisége megegyezik azokkal a feltételekkel, a melyeket a más hasonló lényekből álló társadalmi környezet követel. Ide fog vezetni az emberiség hozzáalkalmazkodása a társas állapothoz. Lehetséges tehát a tökéletesen fejlett társadalomban élő és tökéletesen alkalmazkodott ember cselekvésének egy ideális kódexe!

Ezen az alapon, ennek az eszményi jövő állapotnak szempontjából állapítja meg Spencer az ő alapjogait, a melyek főbbjei a következők:

A testi épség joga. Az egyenlő szabadság törvényének önként értetődő folyománya, hogy minden egyes ember cselekedeteinek úgy kell korlátoztatniok, hogy ne járjanak más emberek kisebb vagy nagyobb mérvű testi sérelmével. Ez ellenkezőnek az egyenlő szabadság elvével és nem volna megfelelő annak az elvnek, a mely a legnagyobb boldogság elérésére törekszik.

Az életre való jog és az ölés tilalma csak része e törvénynek. Az ölést azért tekintik a legnagyobb bűnnek, mert az egyenlő szabadság törvényének lehető legnagyobb megsértése.

A fidsieknél a gyilkosságot dicsőségnek nézik és sok más vad népnél szokásban van az öregek, betegek és a társadalom már hasznavehetetlen tagjainak megölése. Még későbbi fokon is nem a gyilkosságot tekintik bűnnek, hanem csak azt a rosztlátják, a mely az egyik törzset vagy családot egyik tagjának elvesztése által érte. Innen van, hogy a gyilkosnak csak a megsértett törzs vagy család boszújától kell tartania. Ez magyarázza, miért tekintették aránylag közönyösnek, vajjon maga a gyilkost, avagy az ő családjának egy másik tagját érte-e a boszú s innen érthető az is, hogy a vérboszút a kompozíció, a váltság fizetésének megtorlási módja váltotta fel. A bírság idővel a fejedelmet illeti, nem a sértett családot és ez vezet át azután az ölés modern büntetéséhez.

Ebben a fejlődésben három fokozatot különböztethetünk meg. A legalsó fokon az élet fentartásának kérdése egészen magánügy. A társas élet növekvő

szervezeteiben az ölést a család, a törzs, majd az egész közönség megbántásának tekintik, és nem annyira az egyén, mint inkább a társadalom elleni bűnképen büntetik. Csak legvégül ismerik fel az egyénnek az életre való jogát s látják az ölésben e jog megsértését.

Más ember oly fokú bántalmazása, a mely halált okoz, és a halált ugyan nem, azonban az életre kisebb-nagyobb fokú alkalmatlanságot okozó bántalom közt csak fokozatbeli különbség van. Innen van, hogy az ölés büntetésével karöltve kifejlődött a csonkítások, megsebzések sat. megbüntetése is. A legelső fejlődési fok, miként az ölésnél láttuk, úgy itt is a talio volt s ugyancsak egészen hasonlóak a mai testi sértések kifejlődésének többi fokozatai is az ölés büntetésének kifejlődéséhez.

A testi épség joga azonban ma sem érte el még azt a kiterjedést, a mely megilletné. A betegségek terjesztését még távolról sem büntetik a törvények annyira, a mennyire ez szükséges volna.

A szabad' mozgás és helyváltoztatás joga. A ki mást megkötöz vagy fogságra vet, a cselekvésnek kétségtelenül nagyobb szabadságát élvezi, mint foglya. S kétségtelen az is, hogy ha nem egyik vagy másik ember. hanem együttesen cselekvő emberek egy bizonyos száma semmisíti meg, vagy csökkent mások szabadságát ilyenformán, ha egy alsóbb osztály szabad mozgása és helyváltoztatása van korlátok közé szorítva olyan szabályok által, a melyeket egy felsőbb osztály állapított meg, akkor ezen felsőbb osztály minden egyes tagja lépte túl az egyenlőség végső elvét.

A szabadulás vágya és a szökés fogság esetén úgy az embernél, mint az alsóbb rendű lényeknél ugyanannak az ösztönnek kifolyásai, a mely végül a szabad mozgás és helyváltoztatás öntudatos követelményévé válik. Míg azonban ezen érzelem mélyen gyökerező pozitív eleme, a mely a jognak felel meg, már korán jelentkezik, addig negatív eleme, a mely az azt akadályozó korlátoknak felel meg, csak a társulás fejlődésével emelkedhetik magasabb fokra.

Ott a hol kormányzat nem létezik, vagy a hol a kormányzat nagyon gyöngye, nagyon erősen jelentkezik a szabad mozgás vágya, úgy hogy több ilyen

egészen primitív népet ismerünk, a melynek tagjai a személyes szabadság semminemű korlátozását sem képesek elviselni.

A primitív szervezetlen vagy csak kevésbé szervezett csoportokból a háború vezet nagy és szervezett csoportok létesítésére. Ez ép oly kevés tekintettel jár a személyes szabadságra, mint az élet jogára, úgy hogy a nagy nemzetek képződésének folyamán a szabadság érzelme nagyon háttérbe szorul. Csak miután a társas élet megállapodása nagyon előre haladt és a társas szervezet nagy mértékben iparivá lett, csak miután az állandó hadakozás megszűnt és a szervezet harcias típusa enyhült, fejlődik ismét jelentékenyebben a szabadság érzelme és eszméje.

A rabszolgaság intézménye kezdetben a kannibalizmus enyhítése volt.

A midőn a fogolyt életben hagyták és munkára fogták a helyett hogy felfalták volna, az egyenlőség elve már nem tagadtatott meg teljesen az ő személyében. A hol pedig a rabszolga mintegy a családnak tagja, ott szabadságának korlátjai alig nagyobbak, mint azok, a melyeknek a gyermekek vannak alávetve.

A tulajdon joga. Minthogy minden anyagi dolog, mely tulajdon tárgyát képezheti, egy vagy más úton a földből származik, következés, hogy a tulajdon joga eredetileg a föld használatának jogától függ. Mindaddig a míg nincsenek mesterséges termékek, és ennél fogva természetes termékek az egyedüli tárgyak, a melyek tulajdon tárgyát képezhetik, ez az összefüggés nyilvánvalóan szükségképpen. S míg a mi társadalmunkban is elégséges arra gondolni, hogy tulajdonunk annyira különböző tárgyai vagy munka eredményei, vagy pedig munka eredményeit képviselik hogy be lássuk, hogy ez az összefüggés még mindig fennáll.

A tulajdon jogának s a föld használatára való jog igazolása tehát ugyanazon nehézségekbe ütközik.

A vadász-törzsek hallgatag megegyezése, hogy, mivel minden embernek egyenlő lehetősége van arra, hogy a természet nyers terményeit birtokba vegye, a tulajdonbevételt a többiek elismerik.

A félig megtelepült törzsek birtokviszonyai hasonló alapon nyugszanak. A midőn nem össze-

fogdosás és összegyűjtés, hanem termesztés által szerzik a táplálékot a földből, a hasznot megint az-énak ismerik el, a ki a munkát végezte. És ennek a határozatlan elismerése határozottá válik az által, hogy a földet egyenlő részben felosztják maguk között. Mindezen esetekben a tulajdonjog az egyenlő szabadság elvével összhangzásban keletkezik.

Ambár nem mondhatjuk, hogy a tulajdonjog ezen esetekben valóságos szerződés útján jött volna létre a közönség és annak minden egyes tagja között, mégis valami abhoz hasonló áll fenn. Es valóságos szerződés jó létre, a mikor a lakosság egy része másnemű foglalkozásra adja magát, míg egyrésze tovább is a földet műveli. Ily esetekben a termés egy része fizettetik azoknak, a kik a földet átengedték.

Ambár a tulajdonjognak egy teljesen helyes elvét felállítani igen nehéz, éppen olyan nehéz, mint helyesen megállapítani a föld használatának jogát, mégis megállapítható az, hogy a tulajdon joga levezethető az egyenlő szabadság törvényéből és csak akkor szűnik meg vele összhangzásban állani, a mikor az ezen elvből folyó többi korolláriumok figyelmen kívül hagyatnak.

Hogy a tulajdonjog eleinte nem egyéb, mint egy munka által megállapított igény, a mely mások sérelme nélkül érvényesítettett, kiviláglik abból, hogy a legalantasabb népek tulajdona olyan dolgokból áll, a melyek értékének aránytalanul nagy mértékét a munka adja a nyers anyag értékéhez képest.

Később a patriarchális uralom és a házközöség korában is kitűnik, hogy a tulajdon jogának elismerése nem egyéb, mint a fáradság és az abból származó haszon viszonyának a felismerése. A csoportfő eleinte ugyanis csak névleg tulajdonosa minden dolognak, tényleg ő csak letéteményese a törzs tulajdonának s a törzs minden tagjának, míg egyrésztől kivette részét a munkából, részese volt e munka eredményének is. Bár ez a szervezet nem ad határozott kifejezést az egyéni tulajdonjognak, hallgatagon mégis elismeri, hogy a munka meg kell, hogy hozza a munkásnak az eredmény megfelelő részét.

S az igazságosságnak ez az elve a fejlődés folyamán egyre nagyobb határozottságot és kiterjedést nyert.

Spencer ezen az alapon élesen kikel azok ellen a napjainkban mind jobban terjedő tanok ellen, melyek szerint ne legyen mindenki külön-külön tulajdonosa az ő munkája eredményének, hanem azt akarják, hogy az összes munka eredménye közös tulajdonná váljék. A kommunizmus Spencer szerint megsértése annak az alapelvnek, hogy mindenkinek szabadsága csak a mások hasonló szabadsága által legyen korlátolva. Hasonló alapokon is hasonló módszer szerint fejti ki ezután Spencer a gondolt-szabadság, a gondolatközlés, a szabad forgalom jogát stb.

3. A Spencer-féle eszményi jövő és az abból folyó alapjogok kritikája.

A Spencer természetjoga tehát egy állítólagos jövőendőbeli fejlődési fok szükségszerű joga. Egészen más valami ez, mint a 18. század természetjoga, a mely nem számol az emberi intézmények viszonylagosságával. Ez nem az állítólagos állandó emberi természetből van levonva, hanem egy jövőendőbeli emberi természetből, a mely felé állítólag haladunk. Spencer tehát nem utopisztikus, hanem a fejlődés törvényei szerint szükségképen eljövendő s csakis ezért imperatív jogot akar konstruálni. Az ő természetjoga az a jog, a mely szerinte az emberi fejlődés tetőpontján fog bekövetkezni, a fejlődés eddigi menetének tanúsága szerint. A Spencer-féle természetjogot tehát a régi természetjog ellen hatással használt fegyverek nem sebzik meg. Vele szemben a bírálatnak csak két más útja lehetséges. Az első annak eldöntése, hogy lehetséges-e a társadalmi fejlődés egy tetőpontjának a megrajzolása? Képesít-e bennünket erre a fejlődés eddigi menetének tanulmányozása? Lesz-e az eszményi egyensúlynak egy ilyen állapota? S ha e kérdésre igennel felelnénk, akkor előáll az a másik kérdés, hogy helyesen vonta-e le Spencer a teljes alkalmazkodottság eljövendő állapotának a képét a fejlődés eddigi menetéből?

Spencer természetjoga csak akkor van megdöntve, ha kimutatjuk, hogy nem tehetjük fel a teljes hozzáalkalmazkodottság társadalmát, — vagy ha azt mutatjuk ki, hogy ennek a társadalomnak más milyennek kell lennie, mint a minőnek azt Spencer látja.

Spencer természetjoga azért nem állhat meg, mert „teljes alkalmazkodottságnak“ egy ilyen állapota lehetetlen az élettanban s lehetetlen a sociológiában. Egy ilyen ideális állapot feltételezhetéséhez az volna szükséges, hogy annak, a mihez hozzáalkalmazkodunk, teljes állandóságát és változatlanságát tételezhessük fel. Minthogy azonban ilyen állandó környezet, ilyen állandó létfeltételek nem léteznek, ennél fogva alkalmazkodottságunk sohasem lehet teljes. A mit Spencer társas létnek, békés életnek vagy industrializmusnak nevez, az magában véve is annyira folyékony, hogy az industrializmushoz való alkalmazkodottság ez ilyen ideális állapotát már csak azért sem lehet felvenni. Mi az, a mit Spencer társas létnek, industrializmusnak nevez? A közvetlen külső támadástól, az öléstől, rablástól, csalástól való tartózkodáson kívül nem felel meg neki semmi határozott tartalom. úgy hogy az ahhoz való tökéletes hozzáalkalmazkodás sem jelölhet meg valami határozott természetet. A szabad versenyen alapuló industrializmus és a kollektivistizmusra fektetett industrializmus nem homlok egyenest ellenkező természetet tételeznek-e fel? Ha tehát minden e részben való további vizsgálódás nélkül helyesnek vesszük a militarizmus és industrializmus megkülönböztetését és azt a nyomatékkal hangsúlyozott fejlődési törvényt, hogy a militarisztikus társadalomtól a teljesen industrialis társadalom felé haladunk, következik-e ebből valami arra nézve, hogy individualista avagy kollektivistista jogot követeljük-e, s hogy következhetnek-e ebből a Spencer-féle individuális alapjogok?

A fejlődés törvényéből éppen ellenkezőleg azt kell következtetnünk, hogy az örömek mellett mindig lesznek fájdalmak is. Minthogy ugyanis nemcsak szervezetünk változik, hanem létezésünk feltételei, környezetünk is egyre változó, minthogy továbbá szervezetünk változása és létfeltételeink változása nem járhat együtt, hanem szervezetünk csak

utólagosan alkalmazkodhatik hozzá a megváltozott létfeltételekhez, minthogy végül a hozzáalkalmazkodás szüksége mint fájdalom jelentkezik, — azért teljes lehetetlenség a teljes alkalmazkodottság egy olyan állapotáról szólni, a melyben fájdalmak nem lennének. Ezért nemcsak jelenlegi állapotunk átmeneti állapot, hanem ebből a szempontból mást mint átmeneti állapotot elképzelni nem is lehetséges.

A militarizmus és industrializmus ellentéte csak egy kiválóan jelentős példája a környezet eme megváltozásának s a régi alkalmazkodottság ennek következtében beállott célszerűtlenségének.

Hogy az erkölcsi érzelmek öntudatlanul, automatikusan vezérlik cselekedeteinket, az tényleg annak jele, hogy teljesen hozzá alkalmazkodtak létünk feltételeihez és így közvetve annak is, hogy az illető létfeltételek huzamos időn keresztül változatlanok voltak.

Ez az automatizmus távolról sem erkölcsösségünk valami magasabb fokú fejlettségének, hanem pusztán csak erkölcsünknek a mindenkori létfeltételekhez való teljes alkalmazkodottságának, a mindenkori létfeltételek egy bizonyos fokú állandóságának jele. Az erkölcsösségnek az a foka, hogy bizonyos u. n. erkölcsi érzelmek bizonyos nemű cselekvésünket olyan tökéletesen vezérlik, mint a hogy egyéb érzelmeink bizonyos u. n. testi funkciókat váltanak ki a kötelezettség gondolatának közbejötté nélkül is, az nemcsak a mai „igazán tisztességes ember“ kiváltsága, miként Spencer állítja. Kétségtelen, hogy primitív népeknél némely olyan cselekedetek, a melyek ma már erkölcsi érzelmeink spontán kifolyásai, csak az állami, vallási vagy társadalmi büntetésektől való félelem segítségével voltak kikényszeríthetők, de azért viszont számos más erkölcsi szabályt ők is egészen spontán módon teljesítettek. Számtalan primitív népről jelenti az etnológia, hogy bizonyos erkölcsi szabályok áthágása náluk elő sem fordul, még pedig nemcsak a büntetéstől való félelem következtében, hanem mert még el sem tudják képzelni az illető szabályok megszegését. Sőt, minthogy e primitív népeknél sokkal lassabb a fejlődés, sokkal állandóbbak a létfeltételek, ennél fogva már a priori is természetesnek kell találnunk, hogy náluk ennek az erkölcsi

automatizmusnak tökéletesebb példáit kell meglegnünk, mint a mi rohanva fejlődő nyugati civilizációnkban. A néprajzi adatok ezt a legteljesebb mértékben igazolják is.

Világos, hogy ezek után Spencernek a jövőre vonatkozó álmát semmiképen sem oszthatjuk. Az egész kérdés arra a másokra vezet vissza bennünket, hogy létezésünk mai feltételei — az az ezernyi ezer sokszorosán összeszövődött tényező, a melyet ezzel az ártatlan kifejezéssel leplezünk — mennyire fog változást szenvedni. Minthogy pedig inkább létfeltételeink, külső környezetünk egyre rohamosabban növekvő változását kell feltennünk, semmint annak ellenkezőjét, azért azt sem tarthatjuk valószínűnek, hogy erkölcsi érzelmek a jövőben nagyobb mértékben lesznek cselekedeteink automatikus vezérlői mint ma.

A mi pedig az egyes alapjogokat illeti, a melyeket Spencer az ő eszményi jövőjéből, vagyis a fejlődésnek szerinte való irányából levezet, ezek természetesen ezzel az eszményi jövővel együtt dőlnek meg. Ezekre vonatkozólag nagyon meggyőzően fejti ki Spencerrel szemben Pikler Gyula, hogy nem a szabadság a legmagasabb elv, hanem egészen más elvek azok. Az emberi boldogság elvéből nem a szabadság következik, hanem azoknak az intézményeknek az előmozdítása, a melyek a legnagyobb boldogságot eredményezik.

A gondolatközlés és a vallás terére nézve ebből a felfogásból nem a teljes gondolat- és vallásszabadság, hanem az a követelmény folyik, hogy oly gondolatok és meggyőződések terjedését mozdítsuk elő, a melyek hasznosak, s hogy a károsak terjedését megakadályozzuk. Nem a foglalkozások szabadsága, hanem azoknak egy oly szabályozása felel meg a jog legmagasabb elvének, a mely a lehető legnagyobb jólétre vezet. Ugy szintén nem az ügyletkötések szabadsága az a cél, a melynek megvalósítására törekednünk kell, hanem arra kell törekednünk, hogy oly ügyletek jöjjenek létre, a melyek a lehető legnagyobb jólétet előmozdítják s hogy viszont ne jöjjenek létre olyanok, a melyek azt hátráltatják vagy csökkentik. Vagyis a szabadság-

és egyenlőségi intézmények csak akkor helyesek, ha hasznos eszközöknek bizonyulnak. Csak hasznosságuk képes őket igazolni.

Ha már most a gondolatszabadságot vesszük vizsgálat alá, azt találjuk, hogy a szabadság csak bizonyos esetekben a leghelyesebb eszköz. Így tudományos vitákat nehéz volna más módon eldönteni, mint a legteljesebb szabadság útján, mert nincsen semmi biztos objektív mód annak eldöntésére, hogy mi az igazság, midaddig, a míg az elmék meg vannak oszolva valamely kérdésre vonatkozólag. Eppen oly kétségtelen azonban, hogy ezt a teljes szabadságot minden tekintetben teljesen keresztülvinni, végeredményben végzetes következményű volna az emberek jólétére nézve. Így helytelen volna, ha az állam eltörölné a mai tankötelezettséget, a mely a gyermekeket egy bizonyos meghatározott tananyagnak a megtanulására kötelezi, a mely tehát ellentétes a teljes gondolatközlés szabadságával. De igen helyesen jegyzi meg Pikler, hogy a nyilvánvalóan helytelen és a nyilvánvalóan helyes tanok terjesztését egyaránt megengedni és a győzelmet pusztán a versenyre bízni, az erőknél mivel sem indokolható pazarlása volna.

Az ügyletkötések tekintetében is a teljes szabadsággal szemben azt hirdeti helyesnek Pikler, ha meggátoljuk a káros ügyleteket, ha a tékozlást, az uzsorát, a ringeket, a kartelleket, meg a kuruzslást megtiltjuk s megakadályozzuk. Ugyanazok az okok, a melyek a kényszernek azt a mértékét igazolják, a melyet a legszélsőbb szabadság hívei is helyesnek tartanak, igazolják a kényszert egyéb téren is. Ha az emberek jólétének előmozdítása céljából az ölést és lopást lehetőség szerint megakadályozzuk és megbüntetjük, ha a tékozlókat és az elmebelegeket gondnokság alá helyezzük, és kimondjuk a honvédelmi kötelezettséget, nincsen rá semmi ok, hogy itt megáljunk. Ezek is csak a műveletlenség és a rossz hajlamok elleni küzdelemnek egy részét képezik. Szóval nincsen más ismerv arra, hogy valamely cselekedet megengedtesse vagy megtiltassék, mint az emberek jóléte s mindott, a hol ez a szabad cselekvés korlátozását igényli, ott ez a korlátozás a helyes, nem pedig a szabadság.

Van azonban a szabadság korlátozásának az eddig említetteken kívül éppen a fenti elvből kifolyólag még egy további fontos oka. Nemcsak a tudatlanság és a rossz hajlamok, meg az önuralom hiánya követelik meg a kényszert az emberi boldogság érdekében, hanem az a körülmény is, hogy „a központilag szervezett együttműködés sokkal eredményesebb, mint a szabad egyéni működés.” Ez az együttműködés pedig nem valósítható meg a szabadságnak megfelelő korlátozása nélkül. Némely foglalkozásokra nézve ez az elv már a gyakorlatban is keresztül van vive. A póstának kényszer útján való központi szervezését még legtöbbször azok is helyesebbnek tartják a szabad versenyre bízott póstánál, a kik egyéb tekintetben a legteljesebb gazdasági anarchiának hívei. Ép ily hasznos volna azonban az egész gazdasági élet terén a központilag vezetett egységes termelés, a mely a szükségleteknek központi megállapítása szerint igazodnék és feleslegessé tenné a szabad verseny okozta erőpcsökölést, a kockázatnak minden nemét.

Pikler ezek után azt a kérdést veti fel, hogy ha a korlátlan szabadság ilyen szembetűnően káros, miképen keletkezhettek azok a tanok, a melyek a teljes szabadság feltétlen jogosultságát hirdetik? S úgy találja, hogy ezek a szabadságelméletek is csak a célszerű szabályozásra való törekvésnek egyes esetei és hogy ezeket az elméleteket maguk ezen elméletek hívei meg is szorítják ott, a hol azokat károsnak vélik, a nélkül, hogy az ellenmondásnak tudatára jutnának. Így társadalmunkban számos korlátozása áll fenn azoknak a szabadságjogoknak, a melyeket társadalmunk vezető férfiai helyeseknek ismernek el. Az elmélet maga pedig úgy keletkezett, hogy éle a szabadságnak bizonyos helytelen korlátozásai ellen volt irányítva.

Igy régebben tilos volt oly tanokat hirdetni, a melyek a keresztény vallás és nevezetesen a katolikus egyház tanaival ellenkeztek. Ennek a célszerűtlennek bizonyult korlátozásnak a megszüntetésére irányult a gondolatszabadság elmélete. Hasonló az eredete a szabad üzletkötés elméletének. Olyan korlátozások megszüntetésére irányult ez az elmélet, a melyek csak e középkorban voltak célszerűek. Akkoriban hasznos volt a földművelő jobbágyok gazdasági

lekötöttsége a földesúrral szemben, hasznosak voltak mindama korlátolások, a melyek a céhrendszer neve alatt foglalhatók össze. A szabadságelméletek tulajdonképen e korlátolások megszüntetésére irányultak s azok feltétlensége nem egyéb mint egy túlzó, másodlagos gondolatmenet. Látván, hogy a korlátolások megdöntése előmozdítja az emberi jólétet, arra a túlzott következtetésre jutottak, hogy a szabadság feltétlenül jó, s hogy minden korlátolás rossz.

A társadalmak.

Társadalomnak az embereknek mindenkori legmagasabb egyesületeit szoktuk nevezni, a melyek már semmi más egyesületnek alárendelve nincsenek. A mikor a család, vagy a nemzetség, vagy törzs a legmagasabb, semmi magasabbrendű egyesületeknek alá nem rendelt egyesületek, ezeket nevezzük társadalomnak. Mihelyest azonban a családok nemzetségekké vagy a nemzetségek törzsszé egyesülnek, már nem a család, illetőleg nemzetség, hanem a nemzetség, illetőleg törzs a társadalom. Így a mai európai művelődéskörben a nemzetek a legmagasabbrendű egyesületek, ezek a társadalmak. A mai társadalmakat államoknak is nevezzük, és ezzel a szóval főleg ezen egyesületek jogi oldalát és éppen alá nem rendelt voltukat jellemezzük. — Minthogy az állam kifejezés éppen ezen legfejlettebb egyesületek jelölésére szokott használtatni, némileg erőltetett nyelvhasználat, ha a fentebb elősorolt egyesületeket függetlenségük idején nem társadalomnak, hanem szintén államoknak nevezzük és család-államról, törzs-államról stb. beszélünk. Csak alig valamelyes szervezettel bíró, laza összefüggésű és mindössze néhány embert felölelő busman vagy ausztrálnéger családot államnak nevezni igazán erőszakot tesz a nyelven. A társadalom szó értelmének fenti kiterjesztése ellen viszont az szól, hogy e szót specialiter a mai legmagasabb egyesületek nem jogi részeinek jelölésére szoktuk használni. A társadalom szó azonban mégis hajlékonyabb és jobban illik a legprimitívebb egyesületekre, mint az állam szó. Hozzájárul, hogy az „államtudományok“, „államtan“ kifejezések éppen

csak a mai államokkal foglalkozó tudományokat jelentik, míg „a szociologia“ „társadalomtudomány“ már eddig is a legprimitívebb társadalmakra éppen úgy kiterjedt, mint a legfejlettebbekre.

A társadalmak alakulása és fejlődése is a célszerűségi belátás törvényét követi. Azok az emberek alkotnak egy társadalmat, a kik azt hiszik, hogy szükségleteiket egy társadalomban való összeműködés útján legjobban kielégítik. (Pikler.) Természetesen nem szabad a dolgot úgy elképzelni, mint tették a 17. és 18. század bölcselei, hogy t. i. az emberek belátása egyszerre hozta volna létre az illető társadalmak kész és fejlett formáját. Az u. n. természetes állapotból egyszerre készen kipattanó társadalmak elméletét a történelmi és néprajzi kutatás dezavualta. A tények kutatása megmutatta, hogy az a fejlődés lassú és fokozatos volt, hogy a fejlődés korábbi fokozatain élő emberek nem látták előre a későbbi fokozatokat, de megmutatták egyzersmind azt is, hogy ez a lassú fejlődés céltudatos fejlesztésnek volt az eredménye.

A társadalmak fejlődésének folyamata azt mutatja, hogy e társadalmak mindegyre tágabb térre terjeszkednek ki, vagyis az emberek összeműködése mindegyre nagyobb körökre terjed ki és hogy a körökön belül is az összeműködés szorosabb, teljesebb, intenzívebb lesz. Az összeműködést rendező, szervező szabályok és ehhez képest az emberi életnek folyton folyvást nagyobb területére terjeszkedik. A jogi szabályozás, vagyis a társadalmak hatásköre a fejlődés rendén nem csökken, hanem egyre nő.

Ezt a nézetet főleg Spencer Herbert támadta meg igen élesen, a ki szociológiájában azt igyekszik kimutatni, hogy a tágkörű jogi szabályozás a militarisztikus társadalmakat jellemzi, míg viszont a békés társadalmi élet, az indusztrializmus, a jogi beavatkozás csökkenését és az egyén lehetőleg nagy szabadságát hozza magával. Minthogy pedig a társadalmak fejlődése a militarizmustól az indusztrializmus irányában történik, ennek folytán a jogi beavatkozás az egyének tevékenységébe is egyre fogy és abban az eszményi állapotban a mely felé haladunk a jogi szabályozás csakis az emberek viszállyainak eldöntésére vagyis az igazságszolgá-

tatásra fog szorítkozni, ellenben a mit közigazgatásnak nevezünk, teljesen a fejlettebb egyének szabad tevékenységének fog helyet engedni.

Ezt az elméletet az élet dezavualta. Csak egy pillantást kell vetnünk arra a rohamos növekvésre, a melyet törvénykönyveinknek mindenre kiterjeszkedő terjedelme mutat és be kell látnunk, hogy az industrializmus térfoglalása nem járt karöltve a kormányzati tevékenységnek háttérbe szorulásával is. És ez természetes is és összhangban van a jognak és a társadalmaknak fent vázolt természetével. Valamint eszközeink, táplálékaink, szórakozásaink egyre gyarapodnak a civilizáció folyamán s egyre gazdagabbak leszünk mindenféle javakban, a melyekkel életünket könnyebbé és kellemesebbé tesszük, úgy kiterjedtebbé kell válniok a jogi szabályoknak is, a melyek, miként láttuk nem egyebek, mint egy csoportja amaz eszközöknek, a miket az ember a művelődés rendén szükségleteinek kielégítésére talál és a melyek fejlődése is ugyanazokat a törvényeket követi, mint minden egyéb, szükségleteinek kielégítésére szolgáló eszközök fejlődése. Azok a jogszabályok, a melyeknek eltörlésére Spencer reámutat, pusztán célszerűtlenné vált jogszabályok, a melyek mindegyike helyébe száz újabb, célszerűbb jogszabály lépett.

Az előrelátás egyre nagyobb körűvé válik és ezzel egyetemben a szabályozásnak is nagyobb körre és messzebbre kell terjednie. Így például éppen a mi korunkban és éppen a békés együttműködés, az industrializmus haladásával egyre szorosabb szabályozást igényelnek a termelés és eloszlás viszonyai, a melyek a militarizmusnak fénykorában sokkal nagyobb mértékben voltak az egyéni önkény tetszésére bízva.

A büntetőjog.

A büntetőjog rendkívül termékeny talaja a modern jogbölcseletnek. Olaszországban külön tudományággá alakult a büntetőjog bölcselete, a mely az olaszok nyomán főleg Franciaországon és Németországon, de kisebb mértékben az egész világon talált művelőkre. E tudomány a kriminológia. Kiindul a büntett okainak kutatásából s a büntett

élettani, lélektani és társadalmi okainak a megállapítása után állapítja meg a büntett elleni küzdelemnek helyes eszközeit. Ezek az eszközök részint olyanok, a melyek a büntettre hajtó ezen élettani, lélektani és társadalmi okok megszüntetésére irányulnak és az erre való törekvésben látják a modern kriminológusok az állam legfőbb feladatát a büntett leküzdése tekintetében. Ide kell áthelyezni a büntett elleni harc súlypontját. Ezeket az okokat a maguk egészében megszüntetni azonban az állam nem képes, legalább is az emberiség mai szervezete mellett és a mai, valamint a belátható jövőben várható társadalmakban sem. Viszont módjában van az államnak sok oly esetben, a melyekben a büntettre hajtó okokat nem képes kiirtani, azokkal oly ellenmotivumokat állítani, a melyek az embereket ezen okok dacára is visszatartsák a büntettek elkövetésétől. Ezen ellenmotivuma büntetés. Ismételjük, hogy nem minden esetben, hanem csak sok esetben hatékony ellenszer a büntettre vivő és az állam által leküzdheteken okokkal szemben. Hogy melyek ezek az esetek, valamint hogy e különböző esetekben, mi a megfelelő büntetés, annak főelveiben való megállapítása szintén a büntetőjog bölcséletébe tartozik.

Az erre vonatkozólag felállítható s mindenütt egyaránt érvényes alaptörvényeken kívül a helyes büntetések megállapítása számos konkrét ismeretet és vizsgálódást tesz szükségessé. Az egyes országok speciális viszonyai és más konkrét körülmények nem hagyhatók figyelmen kívül, s mindezek latba vetésével alakul a kriminológia második főrésze a büntetőpolitika.

E helyen térszűke miatt sem a büntett okaira vonatkozó vizsgálódásokra, sem a büntetőpolitikai részletekre nem terjeszkedhetünk ki, hanem azokra a főelvekre kell szorítkoznunk, a melyeket a modern büntetőjogbölcsélet a helyes büntetőjogra vonatkozólag felállított. Ezen elveknek Pikler Gyula A büntetőjog bölcsellete című munkája alapján adjuk a következőkben rövid áttekintését.

Az emberek mindenütt és minden időben büntetnek és a büntetést igazságosnak érzik, még pedig csakis azért, mert a büntetés sokkal nagyobb rosszat hárít el, mint a milyen rosszat okoz. Az emberekben látszólag van ugyan egy megtorló ösztön is, de ez is csak annak belátásából fejlődött ki, hogy a

büntetés a büntetteket meggátolni képes. Ha a büntetésnek nem volna büntetteket meggátoló hatása, vagy ha az emberek ezt nem látnák át, megtorló ösztön sem volna bennük. Hasonlóképpen nem független a büntetésnek, mint igazságosnak felfogása a büntetés hasznosságának belátásától. Büntető ösztönünk is a jövőre vonatkozik. Ha nem kellene felfennünk, hogy a ki egyszer büntettet követett el, máskor is hajlandó lesz rá, nem volna bennünk semmi megtorló ösztön, a mint hogy a megtért bűnössel szemben sem érzünk bosszút. A büntettes megbüntetése felett érzett örömmel leglényegesebb része az a tudat, hogy a büntettet nem lehet szabadon elkövetni, a miért is csak olyanok ellen fordul a mi büntető ösztönünk, a kik szándékosan vagy meggondolatlanul követnek el valamely büntettet s nem olyanokkal szemben is, a kiknél szándékosság vagy meggondolatlanság nem forog fenn.

Arra nézve, hogy mi a büntett, a különböző korokban különböző felfogások uralkodtak. Ennek megoldása feltételezi annak megoldását, hogy mi jogos és mi jogtalan, mert a büntett csak egy neme a jogsértésnek. A büntettet csak úgy definiálhatjuk, hogy a büntettolyogsértés, a melyet büntetni hasznos.

Hogy a büntetőjog a célszerűség gondolatának uralma alatt áll, azt a büntetőjog fejlődése is bizonyítja. Az emberiség kezdetleges viszonyai közt szükségesnek mutatkozott, hogy mindenki maga tegye ki magát a bosszúállás veszélyeinek és ne hagyja megbosszúlatlanul hozzátartozóinak bántalmazását vagy megöletését. Minthogy állami hatalom nem volt, csakis ezen az úton volt lehetséges másokat a gyilkolástól elrettenteni.

A vérbosszú korszakát a compositio kora követi. Minthogy ugyanis a vérbosszú mindenfelől való gyakorlata általános öldökléssé fajul és e korban a megfélemlítésre is kevesebb szükség van, célszerűbbnek mutatkozik, ha a bosszú gyakorlása helyett a tettes pénzáldozatokra szoríttatik.

Midőn azután erősebb állami hatalom fejlődik ki, ez a nagyobb fokú összeműködés a büntetés gyakorlásánál is érvényesül. Ekkor azután a büntetés nem marad többé az egyes dolga, hanem a közhatalom kötelességévé válik. A büntető ösztön tehát mindig célszerűen alkalmazkodik a fejlődés különböző fázisaihoz.

Egy további alapvető kérdés a helyes büntetés megállapítása szempontjából, vajjon az emberek azért büntetnek-e, mert a tettes akaratát szabadnak tartják és vajjon a büntetés hasznossága, illetve igazságossága feltételezi-e az akarat szabadságát.

Minthogy a fentiek, valamint a jogról általában mondottak szerint, nyilvánvaló, hogy az emberek a büntetés hasznossága kedvéért büntetnek, és mivel az igazságosság csak járulékos valami a hasznossággal szemben, következőleg a szabad akarat nem alapja a büntetésnek. Sőt éppen ellenkezőleg a dolog úgy áll, hogy a büntetés hatékony volta az emberi akarat törvényszerűségét tételezi fel. A büntetés alkalmazásánál az emberek éppen azt tételezik fel, hogy ez a jövőben a büntetések abbahagyására fogja az embereket determinálni.

Ez okból büntetjük az állatokat is a nélkül, hogy nekik szabad akaratot tulajdonítanánk.

Az emberek a gondatlanságból elkövetett bűntettek büntetését is igazságosnak tartják, noha azokat az illetők nem is akarták elkövetni. A büntetést azonban itt is azért érezzük igazságosnak, mert alkalmas a büntett elkövetését megakadályozni az által, hogy az embereket nagyobb gondosságra, figyelemre sarkalja.

Hogy az emberek a szabad akaratot a büntetőjogra mégis annyira fontosnak tartják, annak oka — miként Pikler említett munkájában kimutatta — e szabadság látszólagos volta mellett nem egyéb, mint hogy az akarat szabadságának téves hite bizonyos cselekvési módokkal jár együtt. Az akarat szabadságáról való meggyőződés megerőltetésre sarkal bennünket folyton-folyvást. Ez a megerőltetés pedig célszerű.

Továbbá: az akarat törvényszerűségéről való hit végső sorban büntetés ellenes volna, mert abból kifolyólag felmerül a kérdés, vajjon nem kellene-e a büntés helyett valamely más tökéletesebb módot választani, a mely a bűnt kevesebb fájdalom okozása mellett is jobban elhárítaná. Mindaddig azonban, a míg az ember a büntett távolabban fekvő okait elhárítani nem képes, a míg a büntetésnél nem tud tökéletesebb módokat találni a büntett elhárítására, mindaddig az a célszerű, ha az emberek figyelme a büntetésekre tereltetik. Nem a büntetés alapszik tehát az akarat szabadságának hitén, hanem az akarat szabadságának ezen hite alapszik a büntetések célszerűségének felismerésén.

Az emberek egy részére vonatkozólag közönségesen is elismerik, hogy akaratuk nem szabad. Így az elmebetegeket, az erős felidulásban, testi vagy lelki kényszer hatása alatt cselekvőket senki sem mondja szabadakaratúaknak. Ezek azonban a többi emberektől csak annyiban különböznek, hogy náluk a szabad akaratnak még a látszata sincsen meg. Náluk nyilvánvaló, hogy ők csak a túlnyomóan erős inger irányában cselekszenek, míg a többi embernél, noha nem kevésbé állanak ugyanazon törvényszerűség alatt, látszólagos szabad választás áll fenn.

Kérdés már most, hogy ha az emberek nem a szabad akarathoz kötik a büntetés lehetőségét, miért nem büntetik azokat is, a kiket nem tartanak szabad akaratúaknak, miért nem büntetik azokat is, a kikre vonatkozólag elismerik akaratuk törvényszerűségét. Erre a kérdésre mindenek előtt azt kell felelnünk, hogy az emberek tényleg büntetik is őket. A veszedelmes örültet elzárjuk, ez pedig nem egyéb, mint büntetés. Csak az áll, hogy a büntetések bizonyos nemeit, a javító s elrettentő büntetéseket nem alkalmazzák az ilyenekkel szemben. Ez pedig nem azért történik, mert szabad akaratot ezekre nézve nem tételeznek fel, hanem azért, mert nyilvánvaló, hogy ezekre nézve az ilyen büntetésnek nem volna hatása. Ezeket az embereket éppen az jellemzi, hogy bizonyos ingerek különösen erősen hatnak rájuk, ezen erős ingerekkel szemben pedig nyilvánvalóan hatástalan maradna a büntetésben foglaltató ellenkező irányú determináló momentum.

Az előadottakból igen fontos gyakorlati elvek folynak a büntetőjogra nézve. A büntetőjog főelve, hogy büntetni mindott kell, a hol az célszerű, és akként kell, a miként az az adott körülmények közt célserű. A célszerű büntetés tehát a helyes büntetés. A hol a büntetés céltalan, a hol nem szolgál arra, hogy a büntetteket elhárítsa, ott a büntetés egyszerűen egy felesleges rossz, a mely felesleges szenvedéseket okoz. S ugyanez áll arra a büntetésre nézve is, a mely túlmegy azon a határon, a melyet a büntetés célja: a büntettek megakadályozása megkíván. Mindig a legkisebb büntetést kell tehát alkalmaznunk, a mely még eléri a célt.

De a fentebbiekből következik az is, hogy a büntetés csak akkor lehet helyes, ha az a rossz, a

melyet a büntetés foglal magában, kisebb annál a rossznál, a melynek elhárítását a büntetés célozza; mert csak ez esetben fokozza a büntetés az emberi boldogságot.

A büntetésben azonban nem szabad a büntett meggátlásának egyedüli módját látnunk. A büntett elkövetése is az általános okozatiság törvényének hódol. Kutatnunk kell tehát azokat az okokat, a melyek az embereket büntettek elkövetésére viszik és módokat kell szerezni, a melyek a kisebb fájdalom okozásával hárítsák el a büntetteket, mint a büntetés.

Az eddig uralkodott régi, úgynevezett klasszikus büntetőjogi iskolával szemben, mindegyre nagyobb befolyást nyernek úgy a tudományban, mint a törvénykönyvek alkotásánál a büntett lélektani és szociális okainak vizsgálatából kiinduló u. n. positiv iskola, a melynek Lombroso a megalkotója és Garofalo meg Ferri legbuzgóbb előharcosai.

Ezen iskola is tisztán a büntetés célszerűségéből indul ki és teljesen elveti a megtorló büntetést. Alapelve a büntetést nem a büntett, hanem a tettes egyénisége szerint kell megállapítani. Nem a büntettet, hanem a büntetteket kell büntetni. A büntettnek a büntetés megállapítása szempontjából ne legyen más jelentősége, mint egy adatnak a büntettes veszélyességének megállapítására. A büntetés a büntettes veszélyessége szerint irányuljon, ezt pedig nemcsak az elkövetett tettekből, hanem minden egyéb rendelkezésre álló eszköz segítségével is kell megállapítanunk. Ezen iskola hívei közül némelyek odáig mennek, hogy nem is kell bevárni a büntett elkövetését. Ha az illető személy társadalmi veszélyessége másképpen konstatálva van, akkor még a büntett elkövetése előtt is alkalmaznunk kell a büntetést. Elvileg ez ellen a tétel ellen nem is lehet kifogást emelni. Ha nem megtorlásnak tekintjük a büntetést, hanem védekezésnek, akkor nincsen semmi ok a védekezéssel addig várni, a míg a baj már megtörtént. Csakis a gyakorlati keresztülvihetőség szempontjából vitatható e tételnek joggá emelése; csak az vitatható, hogy módunkban van-e a büntettes hajlamát már a tett elkövetése előtt és kétségtelenül megállapítani és nem veszedelmesebb-e ez az eljárás más tekintetekben, mint a milyen hasznos a büntettek meggátlása tekintetében.

A modern büntető iskolák nagy gondot fordítanak annak megállapítására, hogy a büntetésnek az illető büntetésre van-e hatása vagy sem. Azokat is kell ugyan büntetni szerintük, a kikre a büntetés hatástalan marad, de az ilyenekkel szemben csak ártalmatlanító büntetésnek lehet helye. Viszont azokkal szemben, a kiknek cselekedeteire büntetéssel hatni lehet, javító és elrettentő büntetéseket kell alkalmazni. Ebből a szempontból azonban különböző felosztásokat javasolnak az egyes írók. Ferri a következő öt osztályt proponálja: Büntevő örültek, született gonosztevők, megszokásos büntettek, alkalmi büntettek és felindulásban büntettet elkövetők.

Minden egyes büntetésre vonatkozólag gondosan meg kell állapítani, hogy ezen kategóriák melyikébe tartozik és ehhez képest kell őt azután megfelelő büntetéssel sújtani, még pedig nem minden esetben előre kiszabott, meghatározott büntetéssel, hanem addig tartó büntetéssel, a míg a cél el nincsen érve. A javíthatatlan büntevőket halállal, büntevő-örülteket örültek házába való elzárással, vagy deportálással kell büntetni, a javíthatókat kényszermunkával és kártérítésre való kötelezéssel. A mai büntetésnemek közül különösen a határozott időre szóló szabadságvesztés büntetések ellen keltek ki a modern büntetőjogi iskolák. Ezek a büntetések a javíthatatlan, azaz született vagy örült büntettek egy bizonyos idő múlva újból reá szabadják a társadalomra, noha akkor nem kevésbé veszedelmesek, mint korábban voltak. Viszont az alkalmi vagy felindulásban, illetőleg üzletszerű büntettekkel szemben a rövid tartamú szabadságvesztések egészen hatálytalanok; az ilyenek hasonló okokból a jövőben hasonló büntetteket fognak elkövetni, mert a rövid tartamú szabadságvesztés nem rettent el és főként nem javít, sőt ellenkezőleg határozottan demoralizál.

Önként értetődik a fentiek után, hogy a kísérlet hasonlóan büntetendő, mint a végrehajtott cselekmény, mert a büntettes egyéniségének szempontjából mellékes körülmény, hogy a tett végrehajtása véletlenül sikerült-e neki, vagy sem.

A legnagyobb súlyt azonban ezek az iskolák a büntett okainak elhárítására helyezik. E tekintetben a legkülönbözőbb intézkedéseket javasolják a különböző írók.

A legfontosabbak közé tartoznak a gazdasági intézkedések. Mindazok az intézkedések, a melyek megkönnyítik a rendes munka szerzését, hathatós eszközei a büntettek elleni küzdelemnek.

A bűnözés és az alkoholizmus közötti összefüggésnek újabban egész irodalma támadt. Le kell küzdelnünk az alkoholizmust.

Helyes örökösödési rend, lelenc- és árvaházak, a szabadon bocsátott rabokról való gondoskodás, az ifjúkori büntettek javítása, a termelésnek és jövedelem megosztásnak egy mainál célszerűbb szervezete, a közjólét, a közegészség és a közművelődés terjesztése mindmegannyi intézkedések, a melyekkel sikerebben küzdhetünk a büntett ellen, mint a büntetőjog segélyével.

A nemzetközi jog.)*

A nemzetközi jog fejlődése is csak akkor érthető meg és csakis akkor lehetünk képesek a helyes nemzetközi jog elveinek felállítására, ha a fentebbi alapeszmékből indulunk ki. Mindazok az írók, a kik a nemzetközi jog fejlődésének főokait érzelmekben vagy pedig bizonyos jogelméleteknek nemzetközi térre való alkalmazásában keresték, ellenmondásokba keveredtek. Az érzelmi elméletek azt tanítják, hogy a különböző nemzetközi jogok végső oka a különböző nemzetek és korok különböző jogi és erkölcsi érzelmeiben rejlenék. Vad erkölcsök erőszakos, véres jogra, szelid erkölcsök békés humánus intézményekre vezetnének. Ezzel a tanítással szemben azonban azt tapasztaljuk, hogy ugyanazok az államok ugyanabban az időben különböző nemzetközi jogközösségek tagjai és hogy mindenik ilyen csoportnak többi tagjaival szemben mást-mást tartanak jogosnak.

A tapasztalás azt mutatja, hogy egymással szemben önálló társadalmak nem bizonyos érzelmeknek megfelelőleg, hanem összeműködésük arányában alkotnak közös jogot és ehhez képest a nemzetközi jog nemcsak az idők folyamán különböző az összeműködés kisebb vagy nagyobb foka

*) Az e fejezetben előadott tételek szerző A nemzetközi jog bölcséletének alapelvei c. művében vannak bővebben kifejtve.

szerint, hanem — és ez a nemzetközi jog megértésére főfontosságú tétel! — ugyanazon korban, ugyanazon társadalmak közti jog is eltérő az illető társadalmak különböző kombinációiban a szerint, mint az egyes társadalomcsoportok összeműködése különböző.

Igen szembetűnően világítja meg e tételt az a különbség, a mely az u. n. európai nemzetközi jogot alkotó államok egymás közti és ez államoknak e közönségen kívüli államokhoz való jogi viszonyában mutatkozik.

Az u. n. vadnépekkel szemben egészen más nemzetközi jog áll fenn, mint az európai nemzetközi jog részesei közt; egy jog, a mely a kereszténység és humanizmus elveinek sokkal kevesbbé felel meg, mint ez az utóbbi és a mely nagyon hasonló ahhoz a nemzetközi joghoz, a mely régente Európában is érvényben állott és a mely érvényben áll mindott és mindakkor, a hol és a mikor társadalmak hasonló fokú összeműködés mellett érintkeznek.

A humanizmusból vett magyarázat tehát felmondja a szolgálatot, mihelyt idegen, alacsony kulturájú, velünk szemben jó tehetetlen népekkel állunk szemben.

A görög világban is két homlokegyenest ellenkező elveken alapuló nemzetközi jogrendszert találunk. Rideg elzárkózás és minden jognak tagadása a nem görögökkel szemben, a kikkel a görögök nem tartottak fenn összeköttetést és barátságos társulást, fejlett jog az egyes görög államok közt, a melyek sűrűn összeműködtek. — Róma a különböző népekkel szemben egyidejűleg ötféle nemzetközi jogot különböztetett meg.

De hasonlóan téves az az elmélet is, mely szerint a nemzetközi jog elvei előbb az egyes társadalmakon belül fejlődnének ki és csak miután ott erős gyökeret vertek, ez általánosan elismertettek, vitelnének át a nemzetközi térre. Szóval egy bizonyos jogász funkció, bizonyos logikai eljárás hozná létre a nemzetközi jogot.

Ezzel szemben azt látjuk, hogy éppen ellenkezőleg minden nemzetközi jogelvnek külön kell kifejlődnie nemzetközileg, egészen függetlenül állami elismertetésétől és ugyanazon az alapon, a melyen államjogi érvénye létrejött. Valamely jogtételnek állami elismertetése távolról sem vonja maga után annak a nemzetközi jogba való átvitelét. Sőt

lehetséges és elő is fordul, hogy valamely jogi elv előbb fejlődik ki a nemzetközi, semmint az államjogban, ha ez ott hamarabb mutatkozik szükségesnek. Hiába van jogegyenlőség vagy biráskodás, vagy van meg bármely más intézmény az egyes államokon belül, a nemzetközi jog mit sem tud róluk mindaddig, a míg a nemzetközi szükségesség a nemzetközi jog számára is külön ki nem fejleszt azokat. Hiába sarkalatos tétele jogrendszerünknek évezredek óta, hogy nem szabad ölni, a háború joga ma sem ismeri az ölésnek tilalmát. Állami téren nemcsak büntetéssel, hanem megvetéssel is sujtjuk e szabály megszegőjét, míg a legnagyobb dicsőítésben részitjük, a ki nemzetközi téren a nagyban való emberölésben kitűnik. Hasztalan volt rég óta alapja gazdálkodásunknak a tulajdon szentsége, a nemzetközi jog hosszas időn keresztül egyáltalában nem is tudott erről a jogszabályról, a melyet még ma is csak igen tökéletlenül valósít meg. A nemzetközi jog még nem tudta kifejleszteni sem a magánjogi, sem a büntetőjogi bíróság intézményét. Igen gyakori az idegen jogtalansága, a mikor az államon belül már fejlett polgárjogok vannak. Ezzel szemben kezdetleges törzsek között gyakran jobban van kifejlődve a szótartás kötelezettsége, mint egy ilyen törzs egyénei közt, a minek az a magyarázata, hogy a törzsi egyenetlenkedésekből eredő véres harcok sokkal veszedelmesebbeknek mutatták a törzsek viszálykodását, mint az egyesekéit.

Hogy a nemzetközi jog az illető népek összeműködésének arányában jó létre, azt világosan mutatja az a körülmény, hogy miveletlen, félig vad, harcias néptörzsek abban az átmeneti korszakban, a melyben rájuk a nagyobb társadalmakká való tömörülés mutatkozik célszerűnek, fejlettebb harcjoggal bírnak, mint a milyen a mai európai harcjug.

A mondottakból következik, hogy helytelen a nemzetközi jogviszonyoknak a föld különböző népeinél időben való egymásutánját egy egységes fejlődési folyamat egymásra következő fokozataiként felfogni. Nem beszélhetünk a nemzetközi jog fejlődéséről, mint valami összefüggő egésze, hanem csak különböző, egymást semmiképen sem érintő fejlődési folyamatokról lehet szó. Minden ilyen fejlődési folyamat pedig oda irányul, hogy az illető társadalmak egy társadalommá olvadjanak. A társadalom-

közi jog addig tökélesbedik, míg megszűnik társadalomközi lenni és egy magasabb társadalom belső jogává lesz. Ha már most ezen új magasabb társadalom és más társadalmak közt támadnak társadalomközi viszonyok, akkor egy új fejlődési folyamat kezdődik. Így a primitív törzsközi jogból, mihelyt e törzsek egy új, magasabb társadalommá tömörültek, állami (házassági, büntetőjogi vagy közjogi) szabály lesz, az államok közt pedig előlről kezdődik bizonyos államközi jog fejlődése.

A nemzetközi jog fejlődésének ezen tanából fontos gyakorlati következmények is folynak. Megmutatja, hogy a szeretet prédikálása nem épen hatásos eszköze a nemzetközi jog továbbfejlesztésének. A ki a nemzetközi jog fejlődését, — akár az összeműködés jogának fejlesztését, akár a háborúk mérséklését, vagy megszüntetését akarja siettetni — annak elő kell mozdítania az érdekeknek még jobban való összebonyolódását: az egymással megismerkedést, az egymásba házasodást, a gazdaságilag egymástól való függést, a tudományos, művészeti, közoktatásügyi, szórakozási stb. együttműködést, hogy a háborúból eredő kár még nagyobb legyen annak hasznához képest.

Ha elképzelünk néhány népet, a melyek közül az egyik kizárólag gépeket készítene a maga és a többi számára, a másik kizárólag ruhát, a harmadik kizárólag élelmiszert állítana elő valamennyi számára, ezek között merő képtelenség volna a háború. És a mi ilyen nyilvánvaló egy ilyen rikító példában, az nem kevésbé igaz a való élet elmosódottabb eseteire vonatkozólag. A ki idegen országban készített kabátot, az többet tesz a nemzetközi jog fejlesztésére, mint a ki a nemzetek örök békéjét prédikálja, a ki vasutat vagy telefont létesít, többet, mint a ki a háború ellen tollat fog. Egy Stephenson vagy Edison bizonyára nagyobb mértékben oka a nemzetközi jog fejlődésének, mint Hugo Grotius vagy Pufendorf.

Ha a nemzetközi jog fejlődése — miként a jog fejlődése egyáltalában — nem is érzelmek és jogelméletek, hanem a célszerűségi belátás produktuma, ezek az érzelmek és elméletek, miként láttuk, mégis kiegészítői, konzerváló eszközei e célszerű intézményeknek, a célszerű cselekvésnek éppen olyan termékei, mint maguk a jogi intézmények. Csakis ezen szempontból érthetők meg helyesen az u. n.

nemzetközi alapjogok. Legáltalánosabban a következő állami alapjogokat szokták említeni a nemzetközi jogi írók: a háborítatlan létezésre való jog, a saját területre való jog, az önfentartásra való jog, a forgalomra, a kölcsönös érintkezésre való jog, a tiszteletre való jog, a belső önállóságra és függetlenségre való jog.

Nem nehéz ezekben az alapjogokban a régi természetjogi gondolkodás maradványait és az oly nagy szerepet játszott emberjogok utánképzéseit felismerni. Kétségtelen továbbá, hogy ezek az alapjogok nemcsak mint természetjogok nem léteznek, hanem a mai pozitív nemzetközi jognak sem részei, vagyis, hogy ma az államoknak ilyen jogaik nincsenek.

Mégis, hogyan kerültek tehát a nemzetközi jogba? E kérdésre az a felelet, hogy azért, mert a pozitív nemzetközijoggal foglalkozó munkák, eltérően más pozitív jogi munkáktól a létező jogállapot feltüntetésén kívül, sőt gyakran annak elferdítésével, nagy mértékben részt vesznek a nemzetközi jog tovább fejlesztésében; az, a mit de lege lata mondanak, folyvást összeolvad könyveikben azzal, a mi de lege ferenda kívánatos. Már pedig ezek az ő alapjogaik a mai nemzetközi jogban egy bizonyos tekintetben igen célszerűek volnának, a szerintük való cselekvés igen kívánatos volna.

Ezek a nemzetközi alapjogok tulajdonképpen nem egyebek, mint az államok jogegyenlőségéből kiinduló bizonyos magatartást tiltó szabályok, a melyek az általános békét akarják biztosítani és a gyengét az erőssel szemben védeni. E szabályok illetőleg alapjogok konstrukciójával azonban a nemzetközi jogi írók ugyanabba a hibába estek, mint a természetjogászok az emberjogok felállításánál. Csakis az igazság érzelméből indulva ki, pusztán az egymás elleni védelmet, nem pedig a közös célokra való együttműködés érdekeit is szolgáló szabályokat állítottak fel, a melyeket az együttműködés fejlődése, mint útját álló válaszfalakat kérlelhetetlenül elsodor.

Lássuk e jogok főbbjeit közelebbről. Az a tan, hogy minden állam olyan alkotmányt adhat magának, a melyet akar, azért helyezkedett előtérbe, mert a nemzetközi összeműködés és a nemzetközi szervezet mai európai állapota mellett e tannak összeütközéseket, surlódásokat, nevezetesen háborút akadályozó hatása van.

Nyilvánvaló, hogy ez a jog csak más egyes államok beavatkozása ellen irányul, mert hiszen az összeség, vagy helyesebben szólva a hatalmasabb államok összességének beavatkozása egyes államok alkotmányát illető kérdésekben a mai tényleges szervezet szerint nemcsak, hogy nem jogtalanság, hanem éppen ellenkezőleg a mai nemzetközi jognak intézménye.

Főleg a régebben oly gyakori kísérletek dinasztikus érdekek érvényesítésére tették célszerűvé ezen alapjognak vagy helyesebben tilalomnak felállítását, a dinasztiki szerepének megváltozása folytán.

Ama régebbi állami szervezetek korában, a melyben hatalmas dinasztiki léte volt célszerű az államokra nézve azok védekező és más államokkal szemben való érvényesülő képessége szempontjából, éppen ellenkezőleg azt a felfogást követte a gyakorlat, hogy ezen dinasztikiaknak joguk van más államok alkotmánykérdéseibe beavatkozni, mihelyest érdekeik veszélyeztetve vannak. Jogosaknak ismerték el azokat a háborúkat, melyeket egyes dinasztiki idegen államok trónjáért viseltek, jogosoknak pld. a köztársasági kormányforma okából való beavatkozást stb.

A szabad alkotmányadásra való jog a nemzetközi gyakorlatban különben sem vert még erős gyökeret és fele részben még ma is csak e jog óhajta és nem annak megléte alapja a róla szóló tanoknak.

Az államoknak egy a mainál még intenzivebb összeműködése minden valószínűség szerint az államok összeségeinek alkotmányadó jogát fogja az egyes államok mai szabad alkotmányadó joga helyébe léptetni. Minél szorosabbá válik az államok közti összeműködés, annál inkább megérzi minden egyes minden másik szervezetének és belügyi tevékenységének hatását és ebből kifolyólag ismét annál inkább gondoskodik róla az összeség, hogy minde-
niknek ezen szervezete és belügyi tevékenysége a közös érdekekkel összhangzatos legyen.

Magyarország és Ausztria szoros kapcsolatában pl. Magyarországra nem volt közömbös, hogy Ausztriának milyen állami szervezete van és a szoros összeműködés feltételül kikötötte, hogy Ausztria alkotmányos állam legyen. Éppen úgy válhatik az európai államközösség egy szorosabb összeműködé-

sének idején nemcsak fontossá, hanem joggá, hogy egyik állam se álljon önkényuralom alatt, vagy hogy valamely más államalkat ne létezzék, vagy hogy csak egy meghatározott államforma létezzék.

Képzeljük el pl., hogy szorosabb intenzivebb összeműködés mellett mennyire fontosnak kell lennie, hogy az összesség egy nagy részében ne egy egyén akaratának szeszélye döntsön, a mely esetleg kiszámíthatatlan, hanem, hogy a közérdek, a közös haszon mérlegelése megbízhatóbb szervezet útján menjen végbe, a mely a számításnak szilárd alapjául szolgálhasson és biztosítéka legyen az arra alapított összeműködés zavartalanságának.

Az előbbihez hasonló alapon jött létre az az alapjog, hogy az egyes államok tetszés szerinti kereskedelemi politikát folytathatnak. Az államok ez irányú működésének alapjoggá emelkedett hangsúlyozása is csak abból magyarázható, hogy ez a régi egyenlőtlenséggel szemben mint célszerű vívmány került előtérbe és hogy a mai összeműködési és szervezeti fokon az a legkívánatosabb, hogy minden egyes állam tartózkodjék a más állam kereskedelmi politikájába való beavatkozástól, hogy az államok kereskedelmi politikáját töröljük ki a *justi belli* causak sorából.

Ugyanez a cél azonban sokkal tökéletesebben éretnék el akkor, ha egy állam sem tetszése szerint intézhetné kereskedelmi politikáját, hanem ha a közös rendszer szerint való összeműködés százszoros előnyei eláradnának valamennyire és nyujtanának gazdag kárpótlást a kicsinyes versengés révén elcsiphető apró előnyökért. Ez az egységes kereskedelmi politika persze fejlettebb összeműködést tételez fel, de az erre irányuló fejlődés imitt-amott már a megfelelő szervezetnek is fakasztja egy-egy csiráját. A szabad forgalomra (kereskedelmire és másneműre) való jog, a melyet a tetszés szerinti kereskedelmi politikára való joggal békés szomszédságban szoktak említeni, mi egyéb, mint keresztültörése ennek az előbbi jognak? A forgalomra való jognak forgalomba lépésre való kötelezettség felel meg a többi államok részéről. Ez pedig a mint kizárja az elzárkózást, úgy kizárja az egészen tetszés szerinti kereskedelmi politikát is. Hogy mekkora haladáson mentünk keresztül e tekintetben, azt megvilágítja egy visszapillantás a mai magaslatról

Grotius Hugó korára, a ki híres könyvében azt követeli, hogy az országok, folyamok és a tulajdon tárgyát képező tengerrészek igazságos célokra mindenkinek nyitva álljanak. Mennyire haladtunk már e jámbor óhaj óta! Földön és vizeken kívül már mi minden áll tárva-nyitva más nemzeteknek igazságos célokra!

Egészen hasonló folyamatot látunk itt, mint az állami életen belül az egyének egymáshoz való viszonyában. Az egyének tetszés szerinti gazdálkodását ugyanoly alapon, mint az államokét szent alapjognak nyilvánították. Ennek is csak az akkori egyenlőtlenség elleni küzdelem hevében, más egyesek részéről való akadályoztatása ellenében volt értelme. Ez az egyre kisebbedő, s máris nagy mértékben megfogyatkozott szabad gazdálkodási jog az egyénekre vonatkozólag ma szemben találja magát azzal a követelménnyel, hogy szoríttassék meg, illetve törültesse el teljesen a nagyobbfokú összeműködés folytán másképen alakult célszerűségnek megfelelően.

És korlátlan önvédelemre, erősítésekre és fegyverkezésre sem azért van joguk ma az államoknak, mert egy ilyen tartalmu feltétlen alapjog léteznék, hanem azért, mert az emberek érdekeik biztosítására — akármennyire keresik is — eddigelé e korlátlan fegyverkező jognál célszerűbb eszközt nem tudtak találni. Ennek a tág önvédelmi jognak hátrányos voltát már is olyan általánosan érzik Európaszerte, hogy általános és erős a törekvés megtalálni annak módját, miként lehetne azt az összesség államfeletti hatalmának megalapításával (helyesebben: kiterjesztésével) célszerűen pótolni.

Ez a szabad védekező jog nyilvánvalóan csak az államok felett álló hatalom ez idő szerinti hiányának (vagy szigorúan véve: tökéletlenségének) a következménye. Mindenütt és mindenha, a hol és a mikor valamely összesség nem képes biztosítani egyes tagjainak védelmét, fennáll ezekre vonatkozólag az önvédelem joga a legteljesebb mértékben. És szigorúan abban a mértékben, a melyben az önvédelem joga feleslegessé és célszerűtlenné válik, válik egyszersmind jogtalanná is. A peres eljárás kifejlődésének történelme, történelme az önvédelmi jog megfogyatkozásának is. Ma is áll fenn önvédelmi jog az államon belül is, de csak olyan kiterjedésben, a milyenben még a mai fejlett állami szervezet

sem tud nyújtani védelmet. Érdekes bizonyítéka tételünknek a párbaj relativ jogosultsága: önvédelmileg való biztosítása egy olyan jónak, a melyet a mai szervezet nem védelmez eléggé hathatósan.

De nem csak jogossá és jogtalaná válik az önvédelem az említett mértékben, hanem magasztossá és megvetetté is. A célszerű cselekvésből a fentebb érintett uton azt könnyítő és konzerváló érzelem keletkezik. A jogos önvédelmet bizonyos nimbusz veszi körül. Nemcsak megengedett, de dicső dolog is önvédelmet gyakorolni, éppen olyan kiterjedésben, a milyenben az önvédelemtől való tartózkodás nem célszerűbb az önvédelem gyakorlásánál.

Példákat az egész világtörténelmen végig találunk, kezdve a vérboszú szentségétől egyik ágon a becsületvédő párbaj nimbuszáig, másik ágon a hazának fegyverrel való megvédése dicsőségéig. A költészetnek kifogyhatatlan tárgya vala az önvédelem magasztalása és hősök jó ideig csak azok voltak, a kik az önvédelem gyakorlásában leginkább kitűntek.

Az összeműködés fejlődésének nem legutolsó szimptomája, hogy a hősköltemény divatját multa. A haza halálig való védelmének, a nemzeti megaláztatás nem tűrésének, az e téren kitűnteknek történelemben és költészetben, életben és iskolában való szüntelen magasztalása ép oly jele az államok tökéletlen összeműködésének és az államok feletti szervezet ebből folyó hiányának, mint a hogy a vérboszú szent kötelezettsége, a kérlelhetetlen harag magasztalása, a félelem és gáncs nélkül való lovag dicsérete ez államon belüli vagy a törzsek közötti együttműködés tökéletlenségének tanújele.

Ennek az érzelemnek az ápolása hozzá tartozik az önvédelemhez. Diadalkapúk és szobrok állítása hozzá tartozik az önvédelem gyakorlásához, helyesebben mindezek kiegészítő részei az illető jogi szervezetnek, és mindez kegyeletes dolog, a míg ezen érzelmeket ápolni célszerű, kiválóan érdekes és jellemző tárgy, hogy az amphyktioni szövetségbe tartozó görög államoknak nem volt szabad egymás elleni győzelmeik emlékére maradandó szobrot állítaniok, ha megfontoljuk, hogy mily szoros összeműködésben állottak és hogy már némi államfeletti szervezeti is eljutottak volt.

Stampfel Károly kiadásában Pozsonyban

jelent és tőle, valamint minden hazai könyvtárustól megszerezhető a

Tudományos zseb-könyvtár.

Minden egyes füzet ára: 60 fillér. = 30 kr.

A „Tudományos zseb-könyvtár“ időhöz nem kötött, filléres kis füzetekben jelenik meg s a tudományok minden ágára kiterjeszkedik.

A „Tudományos zseb-könyvtár“ idővel mindazt felöleli, ami az általános műveltség körébe tartozik. A csinos lejegyzeteket, rendkívüli olcsóságukra való tekintettel, bárki könnyen megszerezheti. A ki a hasznos tudnivalók ismeretét a legkényelmesebb módon akarja eljuttítani, az föltétlenül vegye meg a „Tudományos zseb-könyvtár“t. A jó magyarsággal és eleven stílusban írt füzetek főbb vonásokban világos képet adnak az illető tudományról és megismertetik az olvasót mindazzal, amit az illető szakmából okvetlenül tudnia kell.

Eddigelé a következő füzetek jelentek meg:

- 1. Földrajzi és statisztikai tabellák. Összeállította Hickmann A. és Péter J.
- 2. Arithmetikai és algebrai példatár. Irta Dr. Lévay E.
- 3. Kis latin nyelvtan. Irta Dr. Schmidt Márton.
- 4. Magyar irodalomtörténet. Irta Gaal Mózes.
- 5. Görög nyelvtan. Irta Dr. Schmidt Márton.
- 6. Francia nyelvtan. Irta Dr. Pröhle Vilmos.
- 7. Angol nyelvtan. Irta Dr. Pröhle Vilmos.
- 8. Római jog. I. Institutiók. Irta Dr. Bozóky Alajos.
- 9. Római jog. II. Pandekták. Irta Dr. Bozóky Alajos.
- 10. Egyházjog. (Kathol.) Irta Dr. Bozóky Alajos.
- 11. Magyar nyelvtan. Irta Gaal Mózes.
- 12. Magyar stilisztika. Irta Gaal Mózes.
- 13. Magyar retorika. Irta Gaal Mózes.
- 14. A sík trigonometriája. Irta Dr. Lévay Ede.
- 15. Római régiségek. Irta Dr. Schmidt Márton.
- 16. Magyarok oknyomozó története. Irta Cseh Lajos.
- 17. Kereskedelem története. Irta Dr. Stirling Sándor.
- 18—20. Egyetemes irodalomtörténet. Irta Hamvas József.
- 21. Nemzetközi jog. Irta Dr. Gratz Gusztáv.
- 22. Magyar poétika. Irta Gaal Mózes.
- 23. Planimétria példatárral. Irta Dr. Lévay Ede.
- 24. A római nemz. irod. tört. Irta Márton Jenő.
- 25. Német nyelvtan. Irta Albrecht János.
- 26. Oszmán-török nyelvtan. Irta Dr. Pröhle Vilmos.
- 27—30. Árúisme-lexikon. Irta Dr. Koós Gábor.
- 31—34. Magyar magánjog. Irta Dr. Katona Mór.
- 35. Számтан. Irta Dr. Lévay Ede.
- 36. Logarithmustáblák. Összeállította Polikeit Károly.
- 37—38. Magyarország őskora. Irta Darnay Kálmán.

- 39—40. **Magyar büntetőjog.** Irta Dr. Atzél Béla.
 41—42. **Bűnvádi perrendtartás.** Irta Dr. Atzél Béla.
 43. **Kis növénygyűjtő.** Összeállította Dr. Cserey Adolf.
 44. **Algebra.** Irta Dr. Lévy Ede.
 45. **A magyar helyesírás törvényei.** Irta Gaal Mózes.
 46. **Ábrázolástan.** I. füzet. Irta Dr. Kolbái Arnold.
 47. **Ábrázolástan.** II. füzet. Rajzok az ábrázolástanhoz.
 48—49. **Növényhatározó.** Irta Dr. Cserey Adolf.
 50. **Stereometria.** Irta Dr. Lévy Ede.
 51. **Világtörténelem.** I. rész. Irta Cseh Lajos.
 52—53. **Stilisme.** Irta Boros Rudolf.
 54. **Levelező gyorsírás.** Irta Bódogh János.
 55. **Magyar közigazgatási jog.** Irta Dr. Falcsik Dezső.
 56. **Alkotmányi politika.** Irta Dr. Gratz Gusztáv.
 57, 57a. **Magyar pénzügyi jog vázlata.** Irta Dr. Bartha E.
 58. **Általános földrajz.** Irta Hegedűs István.
 59. **Ethika.** Irta Dr. Somló Bódog.
 60. **Ásványhatározó.** Irta Dr. Cserey Adolf.
 61. **Zeneműszótár.** Irta Goll János.
 62. **A görög irod. tört.** Irta Márton Jenő.
 63—64. **A Zománcz.** Irta Mihalik József.
 65. **Vita-gyorsírás.** Irta Bódogh János.
 66. **A magyar váltójog.** Irta Dr. Berényi Pál.
 67. **Világtörténelem.** II. rész. Irta Cseh Lajos.
 68—69. **A rajzolás vezérfonala.** Irta Boros Rudolf.
 70—72. **Mythologia.** Irta Dr. Losonczy Lajos.
 73. **Általános zenetan.** Irta Goll János.
 74. **Államszámviteltan.** Irta Dr. Berényi Pál.
 75. **Jogbölcelet.** Irta Dr. Somló Bódog.
 76. **Rovargyűjtő.** Irta Dr. Cserey Adolf.
 77. **Szervetlen kémia.** Irta Schwicker Alfréd.
 78. **Mechanika.** Irta Dr. Lévy Ede.

A „Tudományos zsebkönyvtár“-ban legközelebb, de időhöz kötötten, a következő kötetek megjelenése van tervbe véve:

Aesthetika	Jogtörténet	Orosz nyelvtan
Anthropologia	Kereskedelem-isme	Ötvösség
Aruisme és vegytan	Keresk. földrajz	Paedagógia
Astronomia	Kereskedelmi jog	Pénzügytan
Chémia (szerves)	Keresk. szokások	Polg. perrendtartás
Dramaturgia	ismert.	Phys. repertorium
Egyházjog (Prot.)	Közjog	Optika és hőtán
Egyháztörténet	Lélektan	Elektromosság és
Észjog	Logika	mágnesség
Fejlődéstan	Művelődéstörténet	A kosmograph. elem
Fogalmazványok	Német helyesírás	Statisztika
Földrajz (politikai)	Német irod.-tört.	Természetrajz:
Földtan	Nemzetgazdaságtan	Állattan
Geológia	Népisme	Bogárgyűjtő
Geometria (analytica)	Oktatási módszertan	Lepkegyűjtő
Görög régiségek	Olasz nyelvtan	Növénytan
		Gombaisme
		Ásványtan
		Tornatanítás.

 Minden egyes füzet 60 fillér.